

משרד החינוך התרבות והספורט
האגף לתרבות תורנית

ק לתרבות יהודית

עורך: ד"ר אריה סטריקובסקי

הרב שאול ישראלי

כ"ה בתמוז תרס"ט – י"ט בסיוון תשנ"ה

גליון 268 – סיוון התשס"ה

סדר, גרפיקה ועיצוב עטיפה: סטודיו "שחר שושנה"
הוצאה לאור: מחלקת הפרסומים, משרד החינוך התרבות והספורט

כתובת למכתבים: האגף לתרבות תורנית, משרד החינוך התרבות והספורט, ירושלים 91911
אתר אינטרנט: <http://www.education.gov.il/toranit>

ירושלים, התשס"ה

תוכן עניינים

עליו

- 4 גאון בתורה ובמידות – ישראל שריר
10 על הספר "פרקים במחשבת ישראל" – הרב יוחנן פריד
12 רבנות ארץ ישראלית – הרב יעקב אריאל
13 עקרונות מוסר המלחמה בתורתו של הרב ישראלי – ישראל שריר
14 רב למושב – הרב בן ציון קופלד

מדבריו

עם ישראל ומדינת ישראל

- 17 זכור עקידותינו
18 ממלכת כוהנים וגוי קדוש
19 "בין ישראל לעמים" – על דמוקרטיה וגזענות
22 התוכן ההלכתי של הקמת מדינת ישראל
23 מדינה ועצמאות באורו של מרן הרב קוק זצ"ל
25 תשובה לצעיר נבון
27 מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו
29 שהחיינו וקיימנו והגיענו
30 חירות עולם
31 להוסיף אומץ
35 "וארשתיך לי בצדק ובמשפט"
37 ארבע כיתות על הים
38 חוויותיי כרב במושב דתי

משפט עברי

- 39 משפטי ה' אמת עומדים לעד
41 בעיות החיים לאור ההלכה
43 התנגשות עם השיפוט החילוני
44 הפילגש לאור ההלכה
45 על היחסים בין העובד והמעביד בהלכה

גאון בתורה ובמידות

ישראל שריר

"ראה הקב"ה שצדיקים מועטים, עמד ושתלם בכל דור ודור" (יומא לח, ע"ב).

השתילה, עניינה התערות והתקשרות - יניקה מצד אחד, ומתן חסות מאידך.

כל דור ודור יש לו תפקיד משלו, יש לו אור משלו, כשם שיש לו בעיות משלו, ואף פתרונות משלו...

... עיקרה של צדיקות להיות "שתולים בבית ה'".

(מתוך דברי אזכרה של הרב ישראל זצ"ל על מרון הרב קוק זצ"ל)

ציוני דרך

מרן הגאון הרב שאול ישראל זצ"ל נולד בכ"ה בתמוז תרס"ט, לאביו הרב בנימין איזראעליט ולאמו חוה לבית יברוב הי"ד בעיר סלוצק, אשר בפלך מינסק ברוסיה הלבנה. בצעירותו עברה המשפחה לעיירה קוידנוב (שעל יד מינסק), שם פעל אביו רבות לקומם את הקהילה מהחורבן שניחת עליה במלחמת העולם הראשונה, ושימש כרבה של העיירה ואב"ד בה. הרב בנימין איזראעליט הי"ד היה מוכר כגאון בתורה וחדור ביראת שמים עמוקה. את נפשו מסר להרבצת תורה בקהל עדתו ולהנהגתו הרוחנית. גם כאשר גברו גזירות השלטון הסובייטי, ולימודה של תורה ברבים נאסר תחת איום של עונשים חמורים, התמיד ללא חת במה שראה כתפקידו. לימים, היה מי שהלשין עליו בפני השלטונות על כי מעז הוא ללמד תורה ברבים. דבר ההלשנה נודע לו, אך למרות זאת, לא עזב הרב איזראעליט את תפקידו, והמשיך להרביץ תורה

בעדתו, עד אשר נתפס ע"י השלטונות והוגלה לסיביר. שם נותק הקשר עמו (היה זה בעת אשר הרב ישראלי כבר היה בארץ). אמו של הרב ישראלי, שנותרה לבדה ברוסיה הלבנה, נרצחה בידי הנאצים ימ"ש במלחמת העולם השנייה. מכל יתר משפחתו, זכה רק אחיו, הרב ישראל ישראלי זצ"ל, לעלות ארצה ולשקם בה את ביתו.

מגיל צעיר מאד חשקה נפשו של הרב ישראלי בתורה, ולמרות הסיכון הרב שהיה בלימודה תחת עול השלטון הסובייטי, דבק והתמיד בו. בעודו עול ימים גלה לעיר סלוצק. שם למד בתלמוד-התורה ובישיבה הקטנה, שהתנהלו תחת הנחייתו של הגאון הרב יחזקאל אברמסקי זצ"ל. ראש הישיבה של סלוצק באותם ימים היה הגאון הרב איסר זלמן מלצר זצ"ל. לימים, זכו שניהם ועלו ארצה, והרב ישראלי חזר ופגש בהם בירושלים. כאן זכה לחזור ולשמוע משיעוריו של הרב איסר זלמן זצ"ל.

כעבור מספר שנים נסגרה הישיבה בסלוצק ע"י השלטונות הסובייטים, והרב ישראלי נדד למינסק. שם קיים הגאון הצדיק ר' יהושע'לי צימבליסט זצ"ל מהורודנא ישיבה מחתרנית בבית הכנסת 'שוואבי מים'. משם עבר הרב ישראלי ל'קיבוץ' הבחורים, גם הוא מחתרתי, שהתקיים בבית הכנסת 'משכיל לאיתן' בעיר. כאן נקבצו טובי המוחות ואדירי ההתמדה מיישיבות שנחרבו. בראש הקיבוץ עמד רבי אברהם אליהו מייזס זצ"ל, לו היתה השפעה גדולה על הבחורים. "הוא העמיד אותי על הרגליים באותם הימים", סיפר הרב ישראלי שנים רבות מאוחר יותר, "הוא תבע הרבה מסירות נפש לחיים יהודיים". [אחרי שנות כלא רבות בסיביר, הגיע הרב מייזס זצ"ל ארצה זמן קצר לאחר קום המדינה, והרב ישראלי חזר ופגש גם בו. הוא השתקע בירושלים והיה לאחד ממנהיגי ה'נטורי קרתא'.]

לרוסיה, כאשר היה ברור כי פסק דין מוות מובטח להם מיד עם החזרתם. הרב ישראלי פנה בשם השלושה אל מרן הראי"ה קוק זצ"ל בבקשה כי יפעל להשגת 'סרטיפיקטים' עבורם, וכך יינצלו מההסגרה הצפויה להם חזרה לרוסיה. רב המקום, הרב הערץ, הצטרף לפנייה, ובמקביל פעל, עם אחרים, להשהיית הסגרתם של העצורים חזרה לרוסיה עד אשר יגיעו האישורים. (הוא אף פעל לעורר את דעת הקהל בעולם למטרה זו). מרן הרב זצ"ל פעל מיד לאישור הסרטיפיקטים עבורם, ועם קבלתם שוחררו השלושה מהכלא, ועלו ארצה, איש איש בדרכו. עד לגיוס האמצעים לנסיעה ארצה, פנה הרב ישראלי לישיבת מיר, שם למד כמחצית השנה. לימים סיפר כי התרשם שם עמוקות מהמשגיח הנודע, ר' ירוחם ליבוביץ זצ"ל.

תורת ארץ ישראל. פעה"ק ירושלים

הרב ישראלי עלה ארצה בתחילת שנת תרצ"ד. מיד עם הגעתו ארצה עלה לירושלים, להודות למרן הרב זצ"ל על הצלתו, וקבע את מושבו בישיבת 'מרכז הרב'. במחברת בה נהג לרשום את חידושיו פתח עמוד חדש ועליו רשם כותרת: "תורת ארץ ישראל. פעה"ק (פה עיר הקודש) ירושלים, ט"ו כסלו תרצ"ד". תקופת לימודיו בישיבה היתה רבת משמעות להמשך דרכו. על תקופה זו כתב לימים בהקדמה לספרו 'חוות בנימין': "התקבלנו בחיבה ובתשומת לב מיוחדת לישיבה הקדושה... בעוד מרן הרב זצ"ל בחיים חיתנו. וזכינו עוד לשמוע אימרותיו בקודש, ואף חזינו ולמדנו רבות מקצות דרכו בהדרכת העם בארץ ומחוצה לה, גדל חונו ועומק השקפתו וטוהר נפשו זע"א ונכרונו יגן עלינו אמון. כמו"כ זכינו לשמוע שיעורים רבי עמקות וחרפות מפי מרן ראש הישיבה הגאון רבי יעקב משה חרל"פ זצ"ל והגות מחשבתו שניתנה בלבת אש..."

בשנת תר"צ הגיע הרב ישראלי למסקנה, כי במיגבלות הקשות שהוטלו על לימוד התורה ברוסיה, אין הוא יכול להמשיך לחיות בה ועליו להגר ממנה. למרות הסיכון שהיה למי שהיה 'משולל זכויות' וללא מסמכים מתאימים, עבר למוסקבה במטרה להגיש בקשה להגירה. שם התקיים בתנאים קשים מעבודות מזדמנות. פעם אחר פעם נתקל בסירוב לבקשות ההגירה, עד אשר גמלה בלבו ההחלטה לנסות ולחצות את הגבול באופן בלתי חוקי. במוסקבה פגש הרב ישראלי בשני בחורים נוספים שהחליטו לברוח מרוסיה, החברותא שלו עוד מימי מינסק, ר' דוד סלומון (לימים רבו של כפר אברהם), ור' אברהם פשעדייסקי (לימים שדמי, חתנו של הרב חרל"פ זצ"ל, וראש כולל 'בית זבול'). באותם ימים היתה רוסיה סגורה ומסוגרת, ודינו של כל הנתפס בהברחת גבול היה מוות מידי. שאלת הבריחה מרוסיה היתה לכן שאלה קשה וגורלית. יחדיו פנו השלושה לרבה של מוסקבה, הרב יעקב קלעמעס זצ"ל (לימים חבר במועצת הרבנות הראשית לישראל) בבקשת עצה והדרכה. הרב קלעמעס, שהתקשה להחליט בשאלה כה גורלית לשלושה, ערך בנוכחותם 'גורל הגר"א' כדי להכריע בשאלה. הפסוק שעלה בגורל הצביע על תשובה ברורה וחד משמעית: "פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי ואל כל שכניו בערבה בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת" (דברים א, ח). ומדוייקים להפליא היו הדברים – הנהר המפריד בין רוסיה לפולין, אותו היה עליהם לחצות בעת בריחתם, נקרא עד היום 'פרות'!

בליל חורף קר ומושלג, בכ"ג שבט תרצ"ג, לאחר הרפתקאות שונות, חצו השלושה את הגבול על נהר פרות הקפוא, כשהם עטופים בסדינים לבנים וספר תורה בידיהם. הם נתפסו ע"י שוטרים פולנים ונכלאו בעיר בורשטשוב. כוננת הפולנים היתה להחזירם

לשאת את אשתו לעתיד, הרבנית בת-שבע שתחיה לאורך ימים טובים, בתו של אבד"ק סנוב, הרב הצדיק ר' אהרן בורגנסקי הי"ד, שהיה גם דודו של הרב ישראלי, ובביתו התאכסן מיד לאחר שחרורו מהכלא הפולני.

כפר הרא"ה היה הראשון למושבי ה'מזרחי' שבחר לו רב. הייתה בבחירה זו מידה רבה של חלוציות, הן מצד תושבי הכפר, והן מצד הרב המיועד. תנאי החיים הציבו קשיים שונים ומשונים עליהם היה צורך להתגבר. הייתה זאת גם תחילתה של דרך גדולה ומיוחדת בהנהגה הרבנית, שהלכה אט אט והתפתחה תוך השפעה על היישוב כולו.

הוראה כתיבה ועריכה

תוך זמן קצר התרחב מאד מעגל תלמידיו. בשנת ת"ש הוקמה הישיבה בכפר הרא"ה, והרב ישראלי לימד בה את השיעור הגבוה. מאוחר יותר, בשנת תש"ו, הקים את 'המכון להלכה ברורה בהתיישבות החקלאית'. כאשר זה נסגר מחוסר אמצעים, נענה לבקשתו של ראש מדרשיית 'נעם' בפרדס חנה, הרב יוגל, לייסד וללמד מקצוע מיוחד – 'מחשבת ישראל'. בהעדר ספר לימוד להוראת המקצוע נרתם לעריכת ספר מתאים – 'פרקים במחשבת ישראל'. הספר ראה אור לראשונה בשנת תשי"ב, ופתח את הדרך להוראת המקצוע בכלל המוסדות הממ"ד התיכוניים בארץ.

אך את עיקר מרצו ועמלו השקיע הרב ישראלי בעומקה של הלכה. המיעוט היחסי בספרי הלכה למעשה במצוות התלויות בארץ, ובמיוחד בהלכות כלאיים, הניעו את הרב ישראלי לכתיבת ספרו הראשון, 'ארץ חמדה', בו התקבצו גם כל אותן תשובות לשאלות שנשאל בנושאים אלו מאז הגיעו לכפר הרא"ה, יחד עם דיון במצוות הישיבה בארץ והמסתעף ממנה, תחומיה וגבולותיה. את הספר סיים כעשור לאחר

זמן קצר יחסית למד הרב ישראלי במחיצתו של מרן הרב זצ"ל. אך לתקופה זאת היתה השפעה עצומה על כל פועלו.

בשנת תרצ"ח החליט הרב ישראלי לצאת את כותלי הישיבה וללכת בדרכו של אביו למשרת הרבנות. הרב חרל"פ זצ"ל כתב לתלמידו כתב הסמכה לרבנות. בנוסח כתב זה בא לידי ביטוי אותו קשר מיוחד בין הרב לתלמיד. וכך כתב:

"זה כארבע שנים שהגיע לשיבתנו הקדושה אחד מיוחד מבעלי התריסין הוא ניהו ידידי ורעי מחמדי חמדת לבי ונפשי הרב הגאון המצויין בחריפות ובקיאות, אוצר בלום לתורה ויראת שמים, מוכתר במעלות רבות וכל מידה נכונה מורנו הרב שאול ישראלי שליט"א בהגאון ר' בנימין שליט"א האב"ד דקידנאוו. מאז בואו, בעוד נר ד' גאון ישראל וקדושו וצוק"ל בהילו על ראשו נע"פ איוב כט, ג, העורך, זכה ליהנות מאור תורתו וזיו קודשו, ולמדנו בצוותא חדא, ואהבת עולם אהבתיהו. גדול הוא מנת חלקו כאחד הגדולים... ומגלה נהורא בבי מדרשא. ועתיד הוא להיות אחד מגאוני ישראל, וכל מין דין סמוכו לנא... ועליו יש לסמוך כעל הרבנים המובהקים בישראל, ועם זה מחונן במעלות גדולות, שפתותיו שושנים, עטו עט סופר מהיר לוקח נפשות חכם. אשרי לאלה אשר ידעו לבחור בו... שמו ילך למרחקים ודי' עמו".

(כתב הסמכה זה, היה גנוז במעטפה סגורה בעזבונו של הרב ישראלי ונתגלה רק לאחר פטירתו. ספק אם אי פעם הראה אותו לאיש).

קהילת כפר הרא"ה

הקהילה אשר בחרה ברב ישראלי לרב, והרב ישראלי בחר בה לעדה, היתה קהילת כפר הרא"ה. מושב אשר בחר להיקרא ע"ש מרן הרא"ה קוק זצ"ל. שם קבע מושבו בחנוכה תרצ"ח. עוד באותה שנה חזר לפולין

הגיעו לכפר, ביום הקמת המדינה. אך הוא ראה אור רק כעשור לאחר מכן. בשנת תשי"ט, כשנתיים לאחר צאת הספר לאור, זיכה הספר את הרב ישראלי בפרס הרב קוק של עיריית ת"א.

ראש ישיבת מרכז הרב

בשנת תשי"ט פנה אל הרב ישראלי הרב ר' צבי יהודה קוק זצ"ל, ראש ישיבת 'מרכז הרב', וביקשו כי ישא את השיעור הכללי בישיבה. באותה עת היו עיסוקיו רבים ומגוונים. ראשו ורובו היה בלימודה של תורה, ובבירור השאלות המתחדשות במאמרים ובתשובות. גם סידרה ארוכה של תפקידים כבר נשא על כתפיו. לרבנות בכפר וללימוד ב'מדרשייה' המשיך להקדיש את זמנו כמקודם. אך בנוסף להם, היה חבר פעיל במועצת הרבנות הראשית על ועדותיה, ובמיוחד בוועדת השמיטה שבראשה ישב, השקיע מזמנו בעריכת קובצי 'התורה והמדינה', השתתף בהנהגת 'חבר הרבנים של הפועל המזרחי', שהיה באותם שנים גוף פעיל ובעל השפעה על הרבנות בארץ, ובתפקידים ציבוריים אחרים. עם זאת, נעתר לבקשתו של הרב צבי"ק קוק זצ"ל, והחל לשאת מדי שבוע שיעור כללי בישיבה. למעט הפסקות קצרות, התמיד הרב ישראלי בשיעור זה במשך ל"ו שנים תמימות.

בבית הדין הגדול

בתחילת שנת תשכ"ה מונה הרב ישראלי לביה"ד הגדול (לערעורים), למרות שלא כיהן קודם בבית דין מחוזי. עקב מינוי זה עזב הרב ישראלי את הרבנות בכפר, וכן את משרת ההוראה ב'מדרשייה', וקבע את מגוריו בירושלים, בקרבת ישיבת 'מרכז הרב'. במשך ט"ו שנים ישב הרב ישראלי בדין עד לצאתו לגימלאות בשנת תשמ"מ, ומתחת ידו יצאו מאות פסקי דין. ביניהם

עם צאתו לגמלאות מבית הדין, יכול היה הרב ישראלי להקדיש את כל זמנו ללימוד התורה שכה אהב, תוך שהוא ממשיך ועונה לשאלות שהופנו אליו, מברר הלכות עמומות וקשות, במיוחד בענייני רפואה וציבור. כמו כן, נרתם לעריכתו של קובץ תורני שיועד לרבני הארץ והתפוצות - 'ברקאי'.

את הרבצתה של תורה לא עזב עד לימיו האחרונים. מאז פטירת הרב צבי יהודה קוק זצ"ל בשנת תשמ"ב, כיהן הרב ישראלי יחד עם הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא שילחטור"א (שיידל לחיים טובים אמן) בראשות ישיבת 'מרכז הרב'. בשנת תשמ"ז נענה הרב ישראלי לפנייתם של הרב יוסף כרמל והרב משה ארנרייך שליט"א להקים את מכון 'ארץ חמדה' להכשרת דינים, ולשמש נשיאו.

פרסי הוקרה

גדלותו התורנית של הרב ישראלי, ופעלו למימושה בחיי המעשה במדינת ישראל, זכו עם השנים להוקרה ע"י הציבור הרחב. בנוסף לפרס הרב קוק, הוענק לו בשנת תשל"ד פרס הרב מימון. בשנת תש"נ פרס ח"מ שפירא למחשבת הציונות הדתית, ובשנת תשנ"ב פרס ישראל לספרות תורנית.

פטירתו

בבוקרה של שבת פרשת "שלח לך", בה מסופר על מאיסת העם בארץ חמדה, י"ט בסיון תשנ"ה, בדיוק בשעה בה רגיל היה מרן הרב שאול ישראלי זצ"ל

נדרש לימוד מעמיק ושיטתי של יסודות היהדות, וכך "לחזק ולבסס עיקרי אמונתו".

הרב ישראלי הכיר בצורך ונענה לאתגר. תחילה היה זה בסידרה של שיעורים, להם הוכנו דפי מקורות, לאחר מכן בחוברות, ולבסוף (תשי"ב) נערכו הדברים בספר – 'פרקים במחשבת ישראל'. ספר, שעם השנים ראה חמש מהדורות שונות. דרך חדשנית וחלוצית התווה הרב ישראלי בהוראת המקצוע עת ייסדו, וכך כתב בהקדמתו לספר:

"... המגמה היתה... שבלמוד מקצוע זה תסומן לפני החניך **דרך** המחשבה הישראלית לפתרון אותן בעיות, שהחיים **כיום** הוזה מעמידים בפני האדם מישראל, לפתח בו כשרון התעמקות עיונית, והכרה שתשובה לשאלות המתעוררות יש לחפש רק במקורות ישראליים וברוח המחשבה הישראלית."

למרות שהספר נועד בתחילתו לתלמידי ה'מדרשייה', הרי לאחר צאתו לאור, ניתן היה לשכנע את משרד החינוך להכיר במקצוע החדש, 'מחשבת ישראל', כראוי לבחינות הבגרות בחינוך הדתי כולו. הכללתו של מקצוע זה במסגרת הסדורה של הלימודים בגיל התיכון, תרמה לחינוכם של תלמידים במרבית המוסדות של מערכת החינוך הדתי, וכך שינתה באופן מהותי את הכרתם הדתית של תלמידים אלה.

'התורה והמדינה' וקבצים אחרים

עם הקמת המדינה היה ברור לרב ישראלי, יחד עם רבנים אחרים, כי חובת השעה היא יציקת תכנים תורניים למדינה המתהווה. כהכנה לכך נדרש היה לברר את ההלכות הנוגעות לחייה. במטרה לעורר את תלמידי החכמים שבדור לדיון בסוגיות אלו ולהפיץ עיונים אלו ברבים, נרתם הרב ישראלי לייסודה של במה מתאימה, קובץ תורני חדש בתוכנו ומיוחד באופיו – קובץ 'התורה והמדינה', אותו ערך.

לצעוד, עטוף בטליתו, מביתו לתפילת השחר בהיכל ישיבת 'מרכז הרב', בה בשעה נתבקש לשיבה של מעלה.

בהסתלקותו איבד הדור את אחד ממנהיגיו הבולטים.

ללמוד וללמד

בשנת תש"ז חגגו באי השיעור בכפר את סיום הש"ס בפעם הראשונה. וכך דרש לפנייהם הרב באותו מעמד:

"למדנו (סנהדרין צא, ב): 'המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גולו מנחלת אבותיו, שנאמר: '... מורשה קהילת יעקב, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית: ואף על פי, שמאידך גיסא נדרש: 'אל תקרי 'מורשה' אלא 'מאורסה' (ברכות נו ע"ב), הרי ההפרש שביניהם הוא בזה, שבעוד שהירושה הוא דבר שבאה ממילא, הרי 'מאורסה' הוא דבר שטעון פעולה מצד האדם... ע"י 'המאורסה' מגיעים ל'מורשה', לרכישת ההיגיון והשכל התורני."

כך דרש מבני קהילתו החקלאים – להשקיע מאמץ בלימוד למען תהיה התורה להם למורשה, וזה האתגר שראה בלימודם.

מחשבת ישראל

שנים ספורות לאחר הקמת ה'מדרשייה' בפרדס חנה בשנת תש"ה, נענה הרב ישראלי לבקשת הרב יוגל שליט"א, מייסד ה'מדרשייה' וראשה, ללמד בה מקצוע שעד אותו זמן לא היה קיים כמקצוע לתלמידי תיכון – מחשבת ישראל. היתה זו תקופה בה היישוב בארץ היה ספוג אידיאולוגיות חילוניות במהותן, והנוער הדתי המשכיל נמשך אליהן משיכה חזקה. הורים ומחנכים חסרו את היכולת להתמודד עם התוכן החילוני של אידיאולוגיות אלו, ועלתה הדרישה להתמודדות רעיונית-עקרונית עמוקה. התברר יותר ויותר, כי לנוער

י"ג קובצי 'התורה והמדינה', שיצאו מטעם 'חבר הרבנים שע"י הפועל המזרחי', היו לבמה המרכזית, אם לא היחידה, לבירוך של הלכות אלו, עם הזמן הפכו קבצים אלו נדירים ויקרי מציאות, ומכון 'צומת', הרואה בבטאוונו 'תחומין' בחינת המשך לקובצי 'התורה והמדינה', הוציא לאור מחדש מבוחר מהמאמרים שפורסמו בקבצים המקוריים תחת השם 'בצומת התורה והמדינה' (תשנ"א).

וכך כתב בהקדמתו לקובץ הראשון בשנת תש"ט, עת המריץ אחרים לעיון וכתובה:
תקוותנו אמיצה שגדולי תלמידי החכמים שבארץ ישראל, אשר גדול מאויים הוא ודאי לראות את מדינת ישראל מושתתת על יסודות התורה... יביאו את חוות דעת התורה בבירורים ממצים בכל שאלות השעה העומדות על הפרק כיום. למטרה זו מוקמת במה זו.
חשיבות מיוחדת ראה בעצם הפירסום של העיונים והבירורים:

על הספר "פרקים במחשבת ישראל"

הרב יוחנן פריד

"יראתי בפצותי – שיח להשחיל" אומר לנו הפייטן בתפילות הימים הנוראים.

אף אני, ירא גם עתה, לנסות ולהעלות על הכתב אותה תחושה שהייתה לי עת נתבקשתי על ידי הרב יהושע יגל שליט"א, לבוא וללמד מחשבת ישראל בכיתות השביעית והשמינית של המדרשייה בפרדס-חנה, על פי ספרו של מורנו הדגול והגדול, הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל.

להבנתי, לפנינו ניסיון חדשני, של פתיחת צוהרים רבים ומגוונים, ממויינים ומסודרים בתוך עצמם – אך "מתגושים ביניהם" – לעולמה העשיר של המחשבה היהודית.

אדריכלם של שיעורי ההלכה אשר הוליך את תלמידי בנתיבי ההיגיון והניתוח השכלי מן הסוגיא שבגמרא, דרך מפרשיה ומעמיקיה, הראשונים והאחרונים, הפך להיות בנאי של שיטה מחודשת ביצירתן של סוגיות ("פרקים") באמונה ובדעת ד'.

שיעוריו המחשבתיים, נבנו אריח על גבי לבינה, דברי חז"ל במקורותיהם – על בסיס פסוקי התנ"ך, הוגי הדעות בעת האחרונה – אחרי דברי הראשונים. השלכות – בצד יסודות, מולדת-בית ומולדת-חוץ(!), גישות ושיטות ("לטעמיה") יחד עם חריפות הדגשים, ויפי הדוגמאות.

הכל הלך ונבנה, שיעור שיעור לשיעוריו. ובסופו של תהליך קם והיה ההיכל, נבנה הנושא לערכיו. ובכל ערך וערך, דעות מתקופות שונות, תוך הצגת העושר, והרציפות שבהגות היהודית, מבלי להתעלם גם מחילוקי הדעות בה – את השונה ואת המשותף.

"... יש מההכרח ללון בעומקה של הלכה בשאלות שהזמן גרמן ולהראות את דרכה של תורה ויחסה לשאלות אלה. יש צורך לא רק לתת הלכה ברורה ופסוקה לפני הציבור בשאלות אלה, חשוב גם לא פחות להראות את הדרך של בירור הלכה המביאה להסקת המסקנות למעשה. זה יפריך את הדעה שיש כאילו 'שטח ריק' שאין עליו תשובה במקורות ההלכה הקיימים, ואשר על כן יש כאילו מקום כאן להכניס חידושים עצמיים. זה יוכיח את צדקת מאמר חז"ל 'כי לא דבר ריק הוא מכס, ואם ריק הוא – מכס', הרי החיסרון בכס הוא. זה יראה שאין לך שאלה חדשה שאין לה תקדים הלכותי. ומתוך כך יבינו שאין החלטות הרבנות תלויות בשרירות לב היכולה לבוא מתוך אי-התחשבות או אי-הכרה בתנאי החיים וצורכי השעה, אלא הן מבוססות על הלכות מאוששות שאין להזיזן, אם יש מחשבה רצינית על השתתת החיים על יסודות התורה".

פירוש 'דעת מקרא'

הצעתו של ר' יהודה קיל לעריכת פירוש חדש לנביאים וכתובים, הביאה את הרב ישראלי להסכים להיות שותף כעורך לפירוש 'דעת מקרא' על נביאים וכתובים. בביקורת זו השקיע זמן רב, תוך שהוא עובר בדקדקנות על פירושי הכותבים, ומעיר כאשר נדרש. למרות שהיבט העריכה אותו קיבל על עצמו היה ההיבט ההלכתי, הרי לא פעם, עקב בקיאותו הרבה במדרשים, העיר למפרשים כי רעיון אותו הם מביאים בשמם או ממקורות חדשים כבר מצוי בדברי חז"ל.

עריכה דקדקנית זאת על ידו, נתנה לסידרת הספרים את תווית ה'הכשר', גם אצל אלו המסוייגים בדרך כלל מפירושים חדשים. 'הכשר' זה תרם לתפוצתו הברוכה, וע"י כך לשינוי מהפכני בלימוד התנ"ך בדורנו.

מתוך "גאון בתורה ובמידות": פרקים לדרכו ולדמותו של מרן הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל, ארז הוצאה לאור, ירושלים תשנ"ט, עמ' 15-98

במאמר הערכה שנתפרסם ב"הצופה", מציין ד"ר חיים חמיאל, כי:

"הרב ישראלי טוען איפוא כי אין עוד מקום לחינוך תמים מתוך התעלמות מוחלטת מן המציאות... לדעתו, צריך להכיר את הכפירה לא מתוך קריאה שטחית וכו' אלא מתוך ניתוח מעמיק ויסודי... ולכן העזו לעשות מה שלא היה עולה על דעתו של מחבר אחר: הוא הביא קטעים מתוך ספרות הכפירה ולא חשש..."

והדברים – מדברים בעד עצמם!

גם הגרא"י אונטרמן זצ"ל בצד דברי החיזוק מוסיף כי:

"יש עוד מה להעיר על פרטים אחדים, בייחוד בפרט זה של חיזוק האמונה בעצם היסודות של היהדות הנאמנה..."

אלא שהוא חוסך את הדברים –

"להודמנות קרובה להיפגש איתו ולדון בזה פנים אל פנים. כי הסך הכל ברוך, והלוואי שימשיך בכיוון זה לחזק ברכיים כושלות ולאמץ ידיים רפות באמונה ובמסירות לתורה ולמצוותיה..."

ולסיום, כמו שומע הייתי דיבוריו וגישתו שלו, לכל עניין ולכל נושא, והכל ארוג אצלו כמיקשה אחת וכיריעה שזורה, כבניין לתלפיות.

"בקוראי בספרי זה הרגשתי בעצמי כאילו נכנסתי לחנות של בָּשָׂם, וראיתי בה שורה של בשמים ערוכה ומסודרת, שהיא משיבת נפש בריח בשמיה, ומאירה עיניים בסידורה הנאה והנהדר בפרקיה ובמסקנותיה..."

(מתוך מכתבו של הראשל"צ הרב"צ עוזיאל אל המחבר)

זכינו אנו עד עתה, וזכה הדור כולו, להיות במחיצתו, ולזון עצמו ממורשתו.

אשרי הדור שהיו אלו עיניו וליבו.

שם, עמ' 139 – 146

משעה זו – נקנה נכס צאן הברזל הזה – והפך ליסוד בחינוכם של תלמידי המדרשייה. וממנו, במרוצת השנים, לאלפים רבים של תלמידים צעירים בני תשחורת ואף מבוגרים מהם.

לימודי מחשבת ישראל – הפכו להבנתי – בשנות ההוראה האלו – להתמודדות לא רק במישור האינטלקטואלי והרגשי של "דע מה שתשיב לאפיקורוס", אלא גם להתמודדות עצמית עם דרכם של צעירים בעולם התורה הארץ-ישראלי.

זה וגם זה ניזונו מכוחו החזוני, מידיעותיו הרחבות ומכשרונותיו הלימודיים של הגרש"י זצ"ל.

יִסוּדִיּוֹת וְאַקְטוּאַלִיָּה

זכה וזיכה אותנו הגרש"י בספר "הפרקים" בניתוח המעמיק המופיע בכותרות "בשולי הדברים" ודרכו הגיע הוא אל שאלות השעה הבווערות והסוערות.

מה גדלו הדברים בעניין זה אשר נכתבו, בטבת תשט"ז ב"עמודים" (ביטאון הקיבוץ הדתי) סמוך להוצאה המחודשת של הספר כי:

"לציון מיוחד ראויות הערות המחבר, שמגמתן העיקרית היא הבלטת האקטואליות... את הבהרת ה"נפקא מינא" עושה הוא בצורה קולעת, ויש שהן מסות נאות בפני עצמן, המעוררות את התקוה כי המחבר יפתח אותן ביתר הרחבה. מסוג זה הן ההערות על הפרק "ישראל ותורתו". כאן מודגמת בבהירות מידת האקטואליות המעשית של ייכוחים הנראים לכאורה כעיוניים."

(אליעזר גולדמן, שם)

מוֹלַדַּת בֵּית וּמוֹלַדַּת חוּץ

מורנו ורבנו הגרש"י, בספר "הפרקים", כבחייו, נתן ביטוי הולם לדעות שונות ואף שחלקן באו אפילו ממקורות זרים של ממש – "מולדת חוץ" – ואפילו מחוץ לגבולות ישראל!

רבנות ארץ ישראלית

הרב יעקב אריאל שליט"א

זכיתי להכיר צדדים רבים באישיותו הרב-גונית בזכות הזדמנויות רבות שה' הביאני אליהם בהשגחתו.

כתלמידו במדרשיית נועם בפרדס חנה זכיתי ללמוד אצלו מחשבת ישראל. מקצוע זה הוא חידשו. ספרו "פרקים במחשבת ישראל" הוא האנתולוגיה הטובה ביותר שלדעתי נכתבה עד היום. התמצית העיקרית של הדברים הגדולים במורשת היהדות מובאת כאן זה ליד זה. אמנם הכרעה אין כאן, כי לא לכל נושא השקפתי יש פסיקה מוחלטת. אך כיוון חשיבה יש כאן. הכרתנו הדתית בכלל, וזו הדתית-ציונית בפרט, עוצבה וחושלה על ידיו בגיל התסיסה וההתנגרות כשנערים צעירים מתלבטים בבירור דרכם בחיים. לא רק השיעורים עצמם שהיו מושכים ומעניינים, אלא גם שיחות החולין בהפסקות תרמו לגיבוש אישיותנו הדתית.

כתלמיד ישיבת מרכז הרב לאחר מכן הכרתיו כראש ישיבה, מגיד שיעור על רמה גבוהה, כאחד מגדולי ראשי הישיבות. השיעור היה בנוי בשיטתיות בדרך ההיגיון הישיבתית הליטאית הטיפוסית. ואע"פ שהשיעור לא היה מיועד לביורור הלכה למעשה, אפשר היה להרגיש שהסברות בו לא נאמרו למטרה תיאורטית בלבד, אלא ניתן להשליך אותן גם למעשה. ואכן חלק גדול משיעוריו השקיע בתשובותיו ההלכתיות.

באותה עת הוא היה עורך "התורה והמדינה", והשאלות החדשות שיעוררה הקמת המדינה הצעירה חיכו לביורור הלכתי יסודי. שאלות אלו לא היו מעשיות באלפי שנות הגלות, והיה צורך בבקאות רבה ובעמקות גדולה, וברחבות דעת הבנויה על השקפת עולם כוללת, כדי להתייחס אליהן. והוא היה האישי.

אחד הנושאים המסעירים באותה תקופה היה "תקרית קיביה". באחת מפעולות התגמול של יחידת 101 נהרס כפר שממנו יצאו פורעים שהרגו באכזריות נוראה תושבי סֶפֶר תמימים. בפעולה נהרגו גם נשים וילדים. כדרכו, העולם רעש ורגש רק על דמם של אלו, כשדמם של תושבי הסֶפֶר הישראליים לא עורר שום הד בעולם. והשאלה שנקראה בשם "טוהר הנשק" הידהדה גם בתוך הציבור מבית. מאמרו זה, שהוא כמעט ספר בפני עצמו, שימש בסיס לשיעורים רבים במסכתות שלמדנו בישיבה, סנהדרין, בבא קמא ועוד.

גם לפני שהיה חבר רשמי ברבנות הראשית, היה נחשב לרב חשוב שמתיעצים עמו. הרב הראשי דאז, הגאון הרב הרצוג, היה פונה אליו ומבקש את התייחסותו לשאלות קשות העולות על הפרק. הצעתו לשמיטה בחקלאות התקבלה ברובה ע"י הרבנות הראשית והוא הועמד בראש הוועדה למצוות התלויות בארץ מטעמה.

הוא היה מועמד טבעי לשמש כרב ראשי לישראל, בגלל הצירוף של התכונות הרבות, מידותיו, גדלותו בתורה, והשקפת עולמו הפתוחה והרחבה. הוא כמובן מעולם לא הציע את עצמו ולא ראה את עצמו ראוי לכך.

בכנס רבנים ודיינים מיוחד בו ישבו בראש גדולי התורה, ובראשם הרב אלישיב, חברי ביה"ד הגדול ועימם דיינים, רבני ערים ושכונות ויישובים מכל רחבי הארץ הפצירו בו כולם להסכים להיות מועמד לרב ראשי. הוא נאות. אולם הפוליטיקאים טרפו את הקלפים.

עם זאת, כשנבחרו הרבנים הגאונים הרב אברהם שפירא והרב אליהו יב"א לרבנים ראשיים, הוא חזר לרבנות הראשית, ושימש כשותף שלישי, ויחד עימם

תפישה זו היא בעצם הבסיס לערכי יסוד רבים של הצבא הישראלי. "רעות", "אחריות", "אמינות", "דבקות במטרה" ועוד, כפי שהם מנוסחים בלשון צבאית.

(ב). כידוע, המלחמה היחידה המותרת כיום היא "עזרת ישראל מיד צר" (כלשונו של הרמב"ם בהלכות מלכים). הרב ישראלי חידש, כי מקורו של הרמב"ם הוא במלחמת מדיין, שממנה גם לומדים את הכלל של "הבא להורגך השכם להורגו". כך שהמלחמה המותרת כיום אינה אלא מימוש לאומי של כלל זה. מדבריו ניתן להסיק, כי כשם שבדין רודף ("הבא להורגך") קיים הכלל של "הצלה באיברים". אסור לפגוע ברודף מעבר למינימום הנדרש לעצירתו, כך גם במלחמה. הפגיעה בנפש צריכה להיות המינימלית הנדרשת להבסת האויב (ללא הבחנה בין חיילים לאזרחים).

(ג). כללי המלחמה הנהוגים בעמים מחייבים גם אותנו. חיוב זה איננו רק מתוקף אמנות והסכמים בינלאומיים עליהם חתמה מדינת ישראל, כי אם מתוקף 'דינא דמלכותא' הקיים גם בין אומות. כתוצאה, המוסכם בעמים איננו רק גורם מגביל, אלא גם גורם מתיר פעולות שאסורות מעיקר דין תורה.

(ד). יש חיוב מיוחד של קידוש השם במלחמה. מחד גיסא כל מפלה של ישראל במלחמה, כל פגיעה ביהודי, ובמיוחד אם אין הפוגע נענש, מהווה חילול השם, כי הרי ישראל מזוהים כ'עם ה' '. מאידך גיסא, פעולה חריגה או תגובה אכזרית ללא צורך כרוכה בחילול השם. כך שיש תמיד למצוא את האיזון בין השניים.

עקרונות אלו, העולים מעיוניו של הגאון הרב שאול ישראלי זצ"ל אינם אלא עקרונות יסוד, אותם יש להמשיך וללבן לקראת ניסוחו של קוד אתי יהודי לצה"ל, או ליישומם בכל שאלה מוגדרת.

על פי המאמר 'אתיקה צבאית על פי ההלכה, בירור ראשוני של עקרונות יסוד', תחומין כה בהוצאת 'צמת'.

הם היו בעצם כבית דין גדול לכל דבר. הם הנהיגו את הרבנות והורו הלכה לכלל ישראל.

היו אלו שנותיו היפות, הפוריות, אך לצערנו גם האחרונות...

שם, עמ' 115 – 124

עקרונות מוסר המלחמה בתורתו של הרב ישראלי

ישראל שריר

בהזדמנויות שונות עסק הרב ישראל זצ"ל בהלכות מלחמה:

א. פעולות צבאיות להגנת המדינה (עמוד הימיני סימן טז). איך נכון לנהוג בתקיפת מחבלים המסתתרים מאחרי אזרחים? שאלה שהתעוררה לאחר תקרית קיביה.

ב. מבצע "יונתן" (אנטבה) לאור ההלכה (חוות בנימין יז). האם מותר לסכן חיילים כדי להציל בני ערובה?

ג. מצור ביירות לאור ההלכה (חוות בנימין סימן טו). האם מותר לצור על עיר מבלי לתת לנצורים אפשרות לברוח?

ד. האם יש להענות לסחטנות בפדיון שבויים ובני ערובה? (חוות בנימין סימן טז).

ה. רבים מול מעטים בהתמוטטות בניין (אסון צור, חוות בנימין סימן יח). ועוד.

מתוך עיונים אלו ואחרים עולים מספר עקרונות יסוד של מוסר המלחמה היהודי בימינו:

(א). במלחמה נחשב העם כגוף אחד, כאשר הפרטים מעין איברים בו. מכאן גם ההיתר והחיוב של היחיד להסתכן למען הכלל במלחמה – הצווי של "וחי בהם" נמדד בראייה הלאומית ולא בראייה הפרטית.

רב למושב

הרב בן ציון קופלד שליט"א

בחג החנוכה תרצ"ד נוסד בעמק חפר מושב דתי על ידי כעשרה חברי גרעין ב של הפועל המזרחי, וייקרא 'כפר הרא"ה' על שמו של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל.

בשנת תרצ"ח נבחר הרב שאול ישראלי זצ"ל, שהיה אז תלמיד ישיבת 'מרכז הרב', לכהן כרבו של המושב.

התיישבות חקלאית דתית באותן השנים היתה תופעה כמעט לא מוכרת, ועל כן מוטל היה על חברי המושב לעצב דפוסי התנהגות של חיים קהילתיים ודתיים, שטרם עוצבו לפנייהם. גם דפוסים של רבנות במושב דתי טרם עוצבו לפני כן, והרב ישראלי היה מהראשונים שעיצב סוג כזה של רבנות. המודל הזה של רבנות הפך להיות כעבור כמה עשרות שנים למודל של רבנות בהתיישבות הדתית כולה.

כל הדור השני של המושב, שאני נמנה עם צעיריו, גדל לאורה של האישינות הזו והושפע ממנה מאוד מהבחינה הדתית ומהבחינה הציבורית. לא היה במושב נושא, דתי, חברתי, ציבורי או חינוכי שלא ניכרה בו טביעת אצבעותיו של הרב שאול ישראלי זצ"ל.

מצוות התלויות בארץ

בשנותיו הראשונות של כפר הרא"ה, חקלאי דתי היה תופעה חדשה באופן יחסי, וטרם נצבר מספיק ניסיון להתמודדות עם כל הנושאים ההלכתיים בחקלאות. הרב ישראלי היה מראשוני הרבנים שהיו צריכים להתמודד ישירות עם בעיות הלכתיות סבוכות בחקלאות המודרנית.

המצוות התלויות בארץ הפכו מהלכות שבתאורייה להלכה שבמעשה. משאלות שעיקרן שאלות של צרכנים, הפכו הן לשאלות של חקלאים. לדוגמה, הקונה כמות זעירה של פירות לצורך משפחתו, גם תרומת המעשר שלו היא מיזערית והנחתה במקום מיסתור עד שתירקב קלה היא, אך היכן מניחים מאות ואלפי ק"ג של חיטים שהופרשו כתרומת מעשר, או שמא ניתן למוסרם לכהן למאכל בהמותיו.

הלכות עורלה וכלאיים, הנובעות מקיום משק מודרני על פי ההלכה, הפכו אף הן לשאלות שיגרתיות.

בחקלאות המודרנית מקובל שמחליפים מפעם לפעם את זני הפירות שמגדלים העצים בהתאם לדרישות שוק הצרכנים. לצורך החלפת זני העצים היו גודעים את העץ קרוב מאוד לקרקע צמיחתו, מרכיבים על הגדם הרכבת ראש, או ממתנינים לצמיחת ענפים דקים מהגדם ומרכיבים עליהם הרכבת עיין. בשיטה זו מתעוררת השאלה, מהו גובהו המינימלי של הגדם מהקרקע המאפשר לראות בנטיעה הזו את המשכה של הנטיעה הקודמת, ולא להתייחס אליו כנטיעה חדשה.

ענייני הכלאיים הפכו אף הם לשאלות יום יומיות. סוג מיספוא שגידלו לצורך האכלת הפירות היה עשב הבקיה. סוג הבקיה היחיד שהיה מוכר בשנים הראשונות של הכפר היה בקיה מטפסת, שבטבעה גדלה כאשר היא רובצת על הקרקע. רביצת הבקיה על הקרקע מנעה כמעט לחלוטין את אפשרות קצירתה בחרמשים או במקצרות ממונעות. הפתרון שהיה מקובל בחקלאות העולמית היה לזרוע את זרעי הבקיה במפולת יד כשהם מעורבים בזרעי שיבולת, כך שגבעוליה הזקופים של השיבולת יהוו משענת איתנה לצמיחה זקופת קומה של הבקיה, שתאפשר לקצורם כאחד. הרב ישראלי התיר זריעה זו בצורה מיוחדת.

תורניים. בהגיעו לכפר הוא מצא במושב חלוצים דתיים בעלי מוטיבציה ערכית גבוהה, אך מארצות מוצא שונות ובעלי הבדלים מנטאליים ותרבותיים. הרב ראה את תפקידו, לא רק בתחום הדתי המצומצם, אלא אף בגיבושה של הקהילה. הוא היה זה שעיצב במושב דפוסים ציבוריים לקביעת עיתים לתורה, ולמיטב ידיעתי, הוא היה גם הגורם לכך שרוב בני הדור הראשון יסיימו או כמעט יסיימו ש"ס בבלי, לא בקצב של 'דף יומי', אלא – בהספקים יומיים יותר קטנים, אך בעיון הרבה יותר מעמיק.

שני מסלולים של לימוד ש"ס התקיימו במושב. מסכת אחת שנלמדה בשבת בבוקר מיד לאחר תפילת שחרית של המניין השני, ומסכת אחרת שנלמדה כמעט בכל ערב מיד לאחר תפילת ערבית. השיעור היומי בתלמוד בבלי לא יכול היה להתקיים ממש בכל ערב, כי מלבד היותו הרב של המושב, היה הרב צריך לעסוק במקביל גם בעריכת חופה וקידושין כמעט בכל היישובים והקיבוצים שבאזור, ולעיתים נאלץ משום כך לוותר על השיעור היומי.

שני המסלולים של לימוד הש"ס הבבלי לחברי המושב הקיפו כמעט את כל חברי המושב מהדור הראשון, כאשר בשיעור שהתקיים בשבתות השתתפו כמעט כל החברים, ואף מאלו שהתפללו במניין הראשון היו שחזרו לבית הכנסת כדי להשתתף בשיעור הזה, ואילו בשיעור שהתקיים בימי החול היו קצת פחות משתתפים, אך גם בשיעור הזה השתתפו רבים מהחברים. אני זוכר את אבי ז"ל מפסיק לעיתים באמצע חליבת הערב, נכנס במהירות הביתה, מחליף את בגדיו בחטף וממהר להגיע לשיעור היומי, שהיה חבל לו מאוד להפסידו. אבא ז"ל היה אומר שאחת ההנאות בשיעור היתה להקשות על הרב קושיא במהלך השיעור ולקבל עליה תשובה טובה. מלבד

שאלת הכלאיים בצומח היתה גם בהרכבת זנים שונים בעצים ובמטעים. הרב היה צריך להכיר את זני העצים השונים ולפסוק מתי מדובר בהרכבת מין במינו, ומתי בהרכבת מין בשאינו מינו. המטעים העיקריים שניטעו בכפר הרא"ה היו מטעי הדורים. שיטת הנטיעה היתה שתחילה היו שותלים סוג הדורים פראי (חושחש), שפירותיו כמעט אינם נאכלים, אך עמיד בפני מחלות. על שתיל ההדרים הפראי, היו מרכיבים בהרכבת עיין את הזנים המתורבתים. הרב ישראלי היה צריך לפסוק מתי ההרכבה אינה כלאיים ועל כן מותרת, ומתי יש בה כלאיים ועל כן היא אסורה. שיטתו היתה לקבוע על פי טעימת הפירות.

בעיסוקו במצוות התלויות בארץ, יצא הרב אל השדות כדי להכיר את הדברים במישרים, באופן בלתי אמצעי ותוך כדי שיתוף פעולה עם תחנת הניסיונות בחקלאות שברחובות.

במשך השנים הפך הרב ישראלי לאחד המומחים הגדולים לגבי המצוות התלויות בארץ. ספרו 'ארץ חמדה', העוסק במצוות התלויות בארץ, היה תולדה של העיסוק והפסיקה בנושאים אלו בכפר.

הרב ישראלי היה צריך להתמודד, לא רק עם ההלכות התלויות בארץ, כי אם גם עם שאלות הלכתיות הקשורות בניהול המשק החי על פי התורה. שאלות כמו כיצד חולבים בשבת, כאשר טרם עלה על הדעת שקיימת אפשרות לחלוב בעזרת מכונת חליבה ייעודית, או כמו כיצד האכלת הפרות והעופות בשבת, או אם מותר או אסור לאסוף מהלול את הביצים שהוטלו בשבת, שהשארתן בלול תגרום לאחוז גבוה יותר שיסדקו או ישברו ולא יוכלו לשווקם.

עיצובו של אורח החיים בכפר

במקביל להתמודדות עם השאלות ההלכתיות היה צריך הרב ישראלי לעצב גם דפוסים של חיים קהילתיים

תמיד כשהגעתי לביתו, היה הרב יושב בחדרו ועוסק בלימודו. הרבנית שתחיה הייתה מקבלת את פני במאור פנים, בהראותה שמחה רבה לארח אותי, ומיד הייתה קוראת לרב שיצא לענות לשאלתי. היחס הלבבי והאהב של הרב והרבנית לחברי המושב לבניו ולבנותיו לא פסק לעולם. עד ליומו האחרון של הרב ישראלי, כאשר יצא לי להיפגש אתו או עם הרבנית שתחיה, תמיד הייתה הפגישה בשמחה רבה ובמאור פנים.

לתוכנם של ימים

עד היום מצלצלת באוזני מתיקותה של המנגינה שבה קידש בכל שבת בבוקר על היין לפני שיעורו בגמרא, היא המנגינה בה ערך לי חופה וקידושין, והיא מנגינת דרשותיו ושיעוריו. המנגינה שבה ערך את הקידוש בכל שבת בבוקר, הפכה במשך הזמן להיות המנגינה של אותו הקידוש בהרבה מבתי החברים במושב.

בפורים כמעט כל חברי המושב שלחו לרב משלוח מנות. אני זוכר את עצמי הולך בפורים במשך שנים רבות בשליחות הורי כדי להביא לרב ולרבנית משלוח מנות. הייתה זו חוייה מיוחדת במינה לראות את הרבנית שתחיה מנצחת על המלאכה. לאחר שקיבלה את הבאים במאור פנים ובברכת "ברוך הבא" רחבה ולאחר שהודתה על המשלוח, היתה נחפזת לערוך את המגש מחדש כדי להחזיר לשולח כגמולו. ומפני שכמעט כל חברי המושב הביאו משלוח מנות הייתה הרבנית עסוקה רובו של היום בקבלת המשלוחים ובהחזרה של משלוחים אחרים. לאחר שעבר רובו של יום הפורים ונסתיים העיסוק במשלוח המנות, ערכה הרבנית את חדר האורחים, שהיה בעצם חדר הלימוד של הרב, לקראת הערב. לפנות ערב באו הרבה חברים להמשיך את סעודת הפורים בבית הרב, לשתות ולשמוח בצוותא.

השיעורים בתלמוד בבלי, בשני המסלולים הנזכרים, היה הרב מעביר שיעור במשניות בין תפילת מנחה לתפילת ערבית בכל יום, ובשבת לפני תפילת מנחה שיעור ברמב"ם או במשנה ברורה.

כשהרב ישראלי הגיע לכפר הרא"ה, ארבע שנים לאחר הקמת המושב, עלתה השאלה בדבר נוסח התפילה הקבוע של המושב. הרב שאל מה היה נוסח התפילה של עשרת הראשונים שעלו על הקרקע, ונענה שתפילתם היתה כנוסח ספרד. באותו הזמן פסק הרב וקבע שנוסח התפילה יהיה נוסח ספרד, אעפ"י שבינו לבין עצמו הקפיד להמשיך להתפלל כנוסח אבותיו, נוסח אשכנז.

הרב ישראלי היה מעורה ופעיל גם בנושאים החברתיים והרבה פעמים טיפל הרב בבעיות של שלום בית. כמעט כל הבעיות הממוניות והחברתיות שבין חברי המושב, הובאו לבירור לפני הרב כדי שיכריע בהם על פי דעת תורה. לא ידוע לי אפילו על סכסוך אחד בין חברי המושב, שהגיע לבית משפט כלשהוא מחוץ למושב.

כילד התלוויתי לאבא ז"ל כמה פעמים לפני חג הפסח, כאשר הלך אל הרב למכור את החמץ. באותה ההזדמנות היה אבא ז"ל מוכר גם את המבכירות שברפתו לרב כדי שימכרם לגוי. כך שאם ייוולד בכור זכר, תהיה לידתו כאשר אמו המבכירה ברשות הגוי, ולא נצטרך לשלוח אותו למרעה עד שייפול בו מום ויצא לחולין.

עוד זוכר אני את עצמי כילד הולך מספר פעמים בשבוע בשליחותה של אמא ז"ל לשאול את הרב על כשרותה של תרנגולת. רוב התרנגולות שהבאנו אל שוחט הכפר, היו כאלה שאבא ייעד אותן לשחיטה מפני שניכר עליהן שאינן בקו הבריאות. על פי רוב, לאחר שאמא ז"ל מרטה את נוצתן ופתחה את גופן, הייתה מזהה באחד מאבריהן הפנימיים שיש מקום לשאלת רב על כשרותן.

מִדְבָּרִיּוֹ

עִם יִשְׂרָאֵל וּמְדִינַת יִשְׂרָאֵל

זְכוֹר עֲקִידוֹתֵינוּ

"מִן הַמִּצַּר קִרְאתִי יְהוָה" (תהילים קיח, ה). צר לנו, רבש"ע, מר לנו אבינו שבשמים. קטן עולמך בשבילנו. האדמה ומלואה אין לה מקום, פינה בשבילנו. לא לנו זורחת שמשך, לא לנו שופע טובך. עקודים ונשחטים ונהרגים. דברינו אינם נשמעים, צעקותינו אינן מתקבלות. העולם כולו שהפך לנו לבית מטבחים, בקרונות מוות, במרחצאות דמים, בתאי גזים, בכל מיני מיתות משונות.

"סכות בענן לך מעבור תפילה" (איכה ג, מד). התפללנו וביקשנו, זה שנים אנו עומדים בתפילה. דפקנו גם בשער שאינו נסגר תמיד, דפקו דמעותינו בשער אשר לא נשלב. חשבנו שמא יחוס, שמא ירחם, שמא סוף סוף תעבור ותנקב הדמעה את ענני השחור ותפקדנו בדבר ישועה ורחמים. כבר חמש ראשי שנים אנו עומדים ושופכים את ליבנו. אולם אז עוד התנחמנו, ידענו כי שם מעבר למיתרסים נמצאים הם המיליונים ואם בגיטאות ואם במחנות הסגר, אבל גם הם, יחד אתנו, מתפללים שם עפ"י דרכם האפשרית וקוה קווינו כי יבוא היום ונשמע מהם בשורת הגאולה. עכשיו כבר הכל לאחר המעשה. הננו כבר עומדים לפני המסך המגולה. אין שם כלום חוץ מערימות הדשן במיידנאק, ובאשווינצים ובלובלין. אייכן קהילות ישראל מפוארות המסורת, העתיקות בשנים, מרובי התפארת, אייך קהילת וורשה וקהילת פרנקפורט וקהילת ווילנה וקהילת מינסק, אייכם יקרים וקרובים, איפה גדולים וקדושים...

עוד אירוע שהתקיים בכל שנה בביתו של הרב היה בליל שביעי של פסח. רבים מחברי המושב היו באים לאחר שסיימו את סעודת החג בביתם לכוסית של יין בצוותא ולשיר את שירת הים פסוק בפסוק בניגון שהביא הרב ישראלי מהרב חרל"פ זצ"ל רבו.

פְּרִידָה

בחנוכה תשכ"ו נערכה לרב ישראלי מסיבת פרידה, מכיון שהוצרך לעזוב את צאן מרעיתו חברי המושב ולעבור להתגורר בירושלים. כך מתאר הרב את רגשותיו באותה המסיבה:

"מבחינה אישית מתרוצצים בי רגשות מעורבים, אני מרגיש יותר מהמסובים כאן את משמעות הבחינה של 'לך-לך'. למרות המתח וחדוות האחריות כלפי התפקיד הנוכחי ידוע לכולכם שלא עשיתי שום שתדלנות לקבל את זה, חשבתי תמיד להמשיך עם הציבור כאן. אך לא תמיד אנחנו מתוים את דרכינו. ודאי שאין כאן ניתוק קשרים. דיברנו בשמחת תורה, שתוכן מאמר חז"ל 'קשה עלי פרידתכם' פירושו לקבוע את הקשרים הפנימיים הממשיכים להיות קיימים גם כשכלפי חוץ כביכול ישנה פרידה."

מסיבה זו הייתה פרידה גם מרופא הכפר ד"ר אוסטרוויל ז"ל, שפרש אף הוא לגימלאות מעבודתו. זכורני שהרב, אשר נבחר לייצג בדבריו לחברי המושב את שני חתני המסיבה, הרב והרופא, אמר אז שיש מכנה משותף אחד לשניהם, והוא שלשניהם אסור לקבל משכורת וכל אשר הותר להם לקבל חלף עבודתם אינו כשכר עמלם, אלא כשכר בטלה.

המחבר משמש כראש מכינת 'מגן שאול'.
מתוך "גאון בתורה ובמידות", עמ' 147 - 158

ממלכת כוהנים וגוי קדוש

ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת...

ובכלל זה גם בקשר של העם עם ארצו המיוחדת אשר "עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה".
"יצב גבולות עמים למספר בני ישראל" – פירש תחומן של אומות, כדי שלא ייכנסו לארץ" (ספרי).

אין תורה כתורת ארץ ישראל

"זוהב הארץ היא טוב" – שאין תורה כתורת ארץ ישראל (ב"ר, טז). עדיפות זו של תורת ארץ ישראל ודאי שאינה מצד שוני הנושאים הלימודיים שבין תורת ארץ ישראל לתורת חוץ לארץ, אף לא מבחינת דרך הלימוד, לאמיתו של דבר גם תלמודה של א"י כולל את הנושאים של תורת חו"ל, וכן אין הבדל מבחינת דרכה של תורה בין סדר נזיקין לסדר זרעים. אמור מעתה שאין זה מתכווין אלא לשוני שבתפיסת הדברים והיקפם. "על הגאולה" – זה תלמוד ירושלמי, "ועל התמורה" – זה תלמוד בבלי (זוהר חדש, רות). הוגדר הבבלי בתור "תמורה", כי על כן הצליח לתת תמורה לעם באובדן חייו הנורמאליים. תורת חוץ לארץ יצרה תחליף לסממני הקיום הרגילים של עם. היא שימשה לו קרקע כשהקרקע הממשי הושמט מתחת רגליו, והיא הקימה סביבו חומת אש בנפול מבצריו בידי אויב. אולם "תמורה" אינה אלא מוצא לשעת הדחק, על כן לא נוכל להגדירה כ"טוב". ביטוי זה אינו הולם אלא את תורת ארץ ישראל, זו המוגדרת בתור "גאולה". גישה זו אינה פוסלת את התכנים של הדפוסים הקיימים אצל כל אומה ולשון, היא **מחייבת** מדינה וצבא ועבודת כפיים ומלאכת מחשבת ועבודת אדמה. אולם היא **גואלת** אותם, היא נותנת להם

"למה תוקעין בשופר של אייל כדי שאזכור לכם עקידת יצחק" (ר"ה טז, ע"א). יש מצב שהקב"ה שומע תפילתנו ונענה לנו. תוארו של הקב"ה הוא שומע תפילה. אולם כשנמצאים במצב יותר מרוחק, כשנסתמת התפילה, נשמעת עדיין הצעקה. יפה צעקה בין קודם גזר הדין בין לאחר גזר הדין – שמע קולנו. יש מצב של יותר התרחקות, אז מגיעות לכיסא הכבוד רק דמעות ישראל – "ובשערי דמעות כי לא נשלבות" (מהסליחות). ואז מתעורר חסד ה' ע"י הברית שכרת את אבותינו, כנאמר: "וזכרתי את בריתי יעקב" וכו' (ויקרא כו, מב), וכבר מצאנו למשה רבנו ע"ה שאמר כמה תפילות ותחנונים ולא נענה עד שאמר: "זכור לאברהם" וכו' (שמות לב, יג) ונענה. אולם יש מצב כזה של "כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו" (ישעיה סג, טו), כשמכחישים ישראל ברית אבות, מתעלמים מדרך אבותינו הראשונים, אז אין תפילותנו מתקבלות ואין זכות אבות מתעוררת, ואז נתן הקב"ה עצה להזכיר עקידת יצחק. וכשאנו מזכירים את עקידותינו, וכשאנו מעלים זכר אפרם הקדוש, כאן מוכרח להכיר כי אכן הם זרע קודש. כי למה הורגים אותנו? ולמה טובחים אותנו? – "כי עליך הורגנו כל היום" (תהילים מד, כג), כי רוצים לפגוע בך כביכול. "הבה נתחכמה למושיען של ישראל" (רש"י שמות א, י). אם כן, אף שאנו לפעמים מתעלמים מכוח ירושת אבות, הרי העקידות הללו מזכירות והקב"ה ודאי יזכור ויראה בעיני עמו. אולם, אם עיקר המטרה היא להזכיר לפני הקב"ה, מכל מקום אין אנו אומרים להשמיע קול שופר כי אם לשמוע, כי אנו צריכים לשמוע ולהבין (במובן לא שמיע ליה וכו'), נבין את הנדרש מאיתנו, נבין את מצבנו ונחזור בהרהורי תשובה שלימה, והקב"ה ישמע קול שופר, אם אנו נשמע קול שופר. כי שומע הוא, ויאזין תרועה, אם אנו נשמע התרועה ונזכה להחתם לשנת גאולה וישועה אמן ואמן.

מכת"י, ר"ה תש"ה

דרשות לימים הנוראים, ירושלים, תשנ"ו, עמ' כו – כז

תורה והדברים שמחים ומאירים, ואינם חלים ואינם מרגישים שהם הם המביאים לחורבן בית המקדש... זהו אולי סוד בקשתו של רבן יוחנן בן זכאי: תן לי יבנה וחכמיה. שמא לא במקרה נבחרה דוקא יבנה. חז"ל מוסרים לנו מה שהיה מרגלא בפומייהו **דרבנן דיבנה**: "אני בריה וחברי בריה.

אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה וכו'.

שמא תאמר: אני מרבה והוא ממעיט?

שנינו: אחד המרבה ואחד הממעיט,

ובלבד שיכווין לבו לשמים" (ברכות ז).

כאן בחכמי יבנה מצא רבן יוחנן בן זכאי את ההשקפה המנוגדת להשקפתו של ר' זכריה בן אבקולס. לפי השקפה זו העם כולו מהווה אחדות שלימה, וממילא אין לחפש את שלימות היחיד מתוך ויתור על עבודה לשם שמירה על רמה מסויימת של ציבור רחב יותר. במסגרת הכללית של העם אין אף אחד שאפשר לוותר עליו. אין אף אחד מיוחס. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכווין לבו לשמים. מעתה אין מקום להסתגרות, מעתה נתבעים קשרים הדוקים בין תלמידי החכמים לבין העם. הכיר רבן יוחנן בן זכאי שרק בדרך זו יש להתחיל לבנות את העם מחדש, ושם מעיינו לשמור על הגחלת של אנשי עלייה, של יבנה וחכמיה.

מתוך ההקדמה לספר "ארץ חמדה", תש"ז

"בין ישראל לעמים" - על דמוקרטיה וגזענות

לפנים בישראל ההבחנה וההבדלה שבין ישראל לעמים, הייתה כל-כך פשוטה וברורה... "בין קודש לחול", שכן אין החול דבר שלילי ואין זה בא לציין, אלא את **השוני** שבמושגים אלה. שהרי החול הוא

משמעות אחרת, ועל ידי זה היא הופכת את התכנים הללו עצמם במקום משעבדים את האדם לגשמיות, לגורמים לעליה רוחנית. "נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה" (עיין כתובות קיא). במקום **מלחמה** בגוף באה **החייאתו**, נזרקת בו **נשמה**, ניתנת בו **רוח**, רוח חיים. על ידי כך הגוף עצמו מתעורר לתחייה, **והליכות** עולם של **ההולכים בה**, הופכות **להלכות** מאושרות, בחינת "בכל דרכיך דעהו".

קמצא ובר קמצא

"אקמצא ובר קמצא חרבה ירושלים" (גיטין נה). הנוסח **הארצישראלי** של אותו סיפור מעשה כפי שהוא נמסר במדרש (איכ"ר, ד, ג) שונה במקצת מהנוסח בבבלי. הקובלנא על ר' זכריה בן אבקולס היא לא על זה שמנע מלהקריב את קרבן המלך, אלא על זה שנתן לדברים **להגיע** לכך, מבלי שינסה להשפיע עליהם: ... א"ל: אנה יהיב דמי כל הדין סעודתא. א"ל: קום לך. והיה שם ר' זכריה בן אבקולס, והייתה סיפק בידו למחות ולא מיחה. מיד נפיק ליה, אמר בנפשיה: אילין מסביין יתבין בשלוותהון, אנה איכול קרציהון וכו'. אמר ר' יוסי: ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס שרפה את ההיכל, עכ"ל. ענוותו של ר' זכריה ודאי שהיא **חיובית** ביסודה. הרי מקורה בדאגה התדירית לשלימות, באי הסיפוק במה שהושג, במבט המופנה תמיד כלפי **פנים**, בביקורת ה**עצמית** המתמדת, שאינה נותנת מקום ולא מפנה את הדעת להדרכת אחרים, להשמיע מחאה בעת הצורך ולטפל בתיקון הדברים, ושמא מתערבת כאן גם מידה מסוימת של **ביטול** כלפי ציבור אשר מחשבתו בהבלי עולם הזה, המון העם העוסק בחיי שעה ומניח חיי עולם: מה לנו ולהם? הן לגדולות אין לקוות מהם, הראוי אפוא להקדיש להם תשומת לב? האין כאן משום ביטול תורה? ויושב ר' זכריה ויושבים אתו עוד מרבנן ומתפלפלים ודאי בדברי

כי אז היא **תרבה נישואי תערובת בארץ** עצמה. ובעוד שעד עכשיו, היה נראה שאנו מחוסנים מפני מכה זו האוכלת בכל פה בתפוצות ישראל, היא תגיע גם אלינו, ע"י אימוץ וביצוע תוכנית "החינוך לדמוקרטיה". אלא שעדיין תקוותנו חזקה, כי התוכנית תישל במבחן הביצוע. כי כדי לבצעה צריך רצון טוב לא רק מצד הנוער היהודי, אלא גם מהצד השני, והללו ספק רב אם ירצו לקבלה. שומה עלינו להסביר, וזה לא רק לציבור הדתי (לצערנו, גם ציבור זה עצמו זקוק להסברה), כי גם לציבור הרואה עצמו חילוני, משום מה תוכנית זו אין לקבלה.

חביב אדם שנברא בצלם

והיה כי ישאל השואל, מה לנו כי נזעקנו, וכי מה פסול מצאנו בדמוקרטיה, וכי אין התורה מספרת לנו על האדם שנברא בצלם?

אף אנו נסייע לו במאמר חז"ל (סנהדרין לח, ע"א): "אדם יחידי נברא, ומפני מה? שלא יהיו משפחות מתגרות זו עם זו (ויאמרו זה לזה – אבא גדול מאביך, רש"י)". וכבר אמר רבי עקיבא: "חביב אדם שנברא בצלם" (אבות פרק ג), וכן אמר רבי מאיר (ב"ק לח, ע"ב): "מניין שאפילו נוכרי שעוסק בתורה שהוא ככהן גדול? ת"ל: 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם' – כהנים, לויים וישראלים לא נאמר, אלא 'אדם'. הא למדת, שאפילו נוכרי ועוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול". (כמובן, שהדברים אמורים במי שאכן שומר על צלם האלוקים אשר בקרבו).

בלב שקט, וללא כל נקיפת מצפון אנו אומרים "אתה בחרתנו מכל העמים". כי על כן **קדמה** לבחירת ה' בנו, בחירתנו **אנחנו** בו ובתורתו, באומרנו "נעשה ונשמע".

מציאות נצרכת ובעלת ערך, וכשם שאין החול יכול למלא התפקיד של הקודש, כן אין הקודש יכול למלא את התפקיד של החול. כך אנו רואים את ההבדלה ש"בין יום השביעי לששת ימי המעשה". ימי המעשה אומנם יונקים הם מיום השביעי, מלפניו ואחריו. אולם אין העולם – עולמנו, יכול להתקיים בלי ששת ימי המעשה, והם **נצרכים** לקיומו של עולם בדומה ליום השבת. כמו כן היהודי על ידי קיום תרי"ג מצוות עובד את ה'. אף בן נוח על שבע מצוותיו עובד את ה', לפי כוחו ותכונותיו.

שאלת "מי אני?"

אנחנו, בתור יהודים מאמינים, יודעים ששאלה-תהיה זו בשווא יסודה, שכן יהודי שונה הוא בתכונותיו הפנימיות, כפי שמסרו חז"ל סימני היכר **מוסריים** (יבמות עט, ע"א) והם קיימים, אם כי לא במודע. אף זאת מלמדים אותנו חז"ל, כי בסתר הלב חבוי זיק **אמונה**. אולם הללו אשר לא קיבלו חינוך יהודי מספיק, בשבילם שאלת "מי אני?" קיימת באופן די חריף. על רקע זה צמחה עלתה התוכנית אשר הורו והגו אנשי משרד החינוך אשר פיהם יקראנה בשם "החינוך לדמוקרטיה", ותוכנה עריכת מיפגשים בין בני נוער יהודי לנוער ערבי למגמות שונות, שעיקרן ה**תניידות** והכרה הדדית את הלכי הרוח ואת אורח החיים. בהנמקה שכאלו, מאחר ושני העמים חיים יחד במדינת ישראל יש ליצור **גשר** ביניהם.

התוכנית תרבה נישואי תערובת בארץ

חייבים אנו אפוא, להזהיר גם את עסקני החינוך, שגם כאן **המגמה** שהונחה ביסוד התוכנית תתגלה כ**אשליה**, אך ה**תוצאה** תהיה **הרסנית**, אם אכן תצלית.

– להבין ולהורות לכל המין האנושי לקרוא כולם בשם ה' ולעובדו שכם אחד כאמרו: 'ואתם כהני ה' תקראו', וכאמרו: 'כי מציון תצא תורה'...".

אם כך נבין את מקומו של עם ישראל בעמים, הן פשוט כי ההתבדלות שלנו איננה נובעת מהתרברבות ומגאווה, רק מתוך יחס של חרדה ורגש אחריות לתפקיד שקיבלנו על עצמנו, וכל התרשלות מצדנו וכל שטטוש גבולות ביננו לאחרים, לא תיתכן שתצמח טובה ממנו, לא לאחרים ולא לעצמנו. הוא מה שאמרה תורה (ויקרא יט, כו): "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי" – אם אתם נבדלים אתם שלי, ואם אין אתם נבדלים, אתם של נבוכדנצר וחבריו" (רש"י שם).

אחים שיש ביניהם אי-הבנה מוטב שיהיו בנפרד

המגמה של הקמת מערכות משותפות של הנוער היהודי עם הנוער הערבי תושב הארץ, מסיבות משותפות, משחקים משותפים, התארחות האחד במשפחה של האחר וכו', שההסבר הרשמי הוא – ללמוד להכיר יותר טוב האחד את השני ולהבין האחד את רעהו, היא רחוקה משכר וקרובה להפסד.

אחת משתיים, או שהדבר יביא לידי התקרבות יתר, ומכאן רק צעד אחד עד כדי נישואי תערובת, ובמקרה האחר – והוא הטוב, ייהפכו המפגשים לבמה של יכוחים שרק יגבירו את אי-ההבנה, ואולי אפילו ילבו יותר את השנאה.

הן כך אמר אברהם אבינו ללוט בן אחיו (בראשית יג, ט): "אל נא תהי מריבה ביני ובינך כי אנשים אחים אנחנו, הפרד נא מעלי". אחים שיש ביניהם אי-הבנה מוטב שיהיו בנפרד.

לא היינו היחידים שהקב"ה הציע לנו את תורתו, אף לא הראשונים, הן כך אמר ר' יוחנן (ע"ז ב, ע"ב): "מאי בעי בשעיר מאי בעי בפארן? – מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון, ולא קיבלוה".

ואכן לא קל התפקיד, ולא מעטה האחריות, שקיבלנו על עצמנו בקבלת תר"ג מצוות והתואר 'עם ה'". ומחיר כבד שילמנו, ועדיין ממשיכים לשלם, כשאיננו עומדים כראוי בדיבורנו... אך, אין אנו מצטערים על בחירתנו, ועל כן אין אנו גם מזלזלים בבחירת הבורא יתברך בנו כ'עם סגולה'...

ישראל בעמים כלב באיברים

הגדרה נפלאה על ייחודו של עם ישראל ומעמדו בעמים, אנו מוצאים בספר ה"כוזרי" ואלה דבריו: "ישראל בעמים כלב באברים – רב הבריאות ורב החולאים". לאמור: דוגמת הלב – תפקיד ומעמד ישראל בעמים, הוא גם משולב וגם מיוחד... הלב הרי מקושר ומשולב הוא עם כל הגוף עד קטן האיברים, אין לגוף קיום ללא הלב, אך גם הלב אין לו קיום אלא כמחיה את הגוף וכחי יחד איתו. אולם רק אז יש לו זכות קיום, אם שומר הוא על התפקיד המיוחד לו המיועד לו, לו ואין בלתו.

וכך אמר ה'ספורנו' בפירושו הפסוק: "והייתם לי סגולה מכל העמים" (שמות יט, ה): "והייתם לי סגולה מכל העמים", אף על פי שכל המין האנושי יקר אצלו מכל הנמצאים כי הוא לבדו המכוון בהם, כאמרם ז"ל: 'חביב אדם שנברא בצלם', מכל מקום אתם תהיו לי סגולה מכולם: 'כי לי כל הארץ', וההבדל ביניכם בפחות ויתר הוא, כי אמנם 'לי כל הארץ', חסידי אומות העולם יקרים אצלי בלי ספק 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים'

התוכן ההלכותי של הקמת מדינת ישראל

מעתה צא וראה מה גדול יום הכרזת המדינה לישראל. לעיתים קרובות שומעים אנו עוררים ואומרים מה יום מיומיים. ואף אם קרה נס לישראל בעומדו מול אויבים בשער, לא יום זה הוא שגרם, ואדרבא ביום זה פלשו כוחות האויב לארץ ולולא ה' שהיה לנו כי אז היה ח"ו יום זה צרה ומצוקה. ועל כן אין לדעתם לציין יום זה כיום נס.

אך על פי האמור, יש להוכיח עד כמה אין טענתם טענה, ועד כמה יום זה הוא עיקר. כי על ידי שעשינו מעשה ביום זה והפכנו את החלטת האו"ם לעובדה מוחלטת מבחינת הדין וכנ"ל, בזה הוא שפקע כוח השבועה ש"לא יעלו בחומה" שרדפה אחרינו וכבלה את ידינו בכל ימי הגולה. בזה נעשינו לעם בן-חורין, אשר הזכות והמצוה עליו לעמוד על נפשו נגד אויביו ולהגן על זכותו להיות בארץ הזאת. ואילולי יום זה, גם החלטת האו"ם עמדה להתבטל כידוע, וכלעומת שבאה כן היתה חוזרת ללא כל תוצאה.

נמצא שיום זה ומעשה זה של ההכרזה החזירו לנו חלק עיקרי של זכויותינו וביטלו מאיתנו את הגלות בתור גזירה שאין להימלט ממנה. ומיהו זה אשר יישאר עיוור וחרש מבלי לראות ומבלי לשמוע את גודל הנס שעשה ה' אתנו בזה?

נמצא, שאפילו אם לא מצד היות מאורע זה כהכנה ושלב ראשון לגאולה השלימה, ראוי הוא היום שייחשב כיום גילה ושמחה. מכל שכן, נראים הדברים שאין זו אלא אתחלתא, והוא שלב הכנתי לביאת הגואל שיבוא במהרה בימינו.

ואין גם מקום לטענה, שאין שמחתנו שמחה, מכיון שעדיין לא חזרה עטרת התורה ליושנה, והמלכות

ואתם הדבקים בה' אלוקים חיים כולכם היום

המחשבה המוטעת כאילו התפיסה הדמוקרטית (שכאמור אין ביהדות התנגדות עקרונית לתפיסה זו, בתנאי שמיישמים אותה נכונה) מחוייבת שיתוף המערכות החינוכיות נובעת מביטול עצמי, מרגש נחיתות, כאילו אנו נמצאים כאן בארץ בחסדם של יושבי הארץ (אשר תפסוה בזמן שגלינו ממנה בחזקת הדין), ומכאן שאסור להרגיז אותם, שצריך להשתדל למצוא חן בעיניהם וכך'. מחשבה זאת עלולה להתחזק עוד יותר על ידי הפעולות המשותפות בקרב בני הנוער שלנו, ואילו הנוער הערבי ירגיש את עצמו עוד יותר מאושש בביסוס תעמולת ההסתה, שהוא שומע השכם והערב מפי אחיו ורעיו, בני עמו, אשר כאן ומעבר לגבולות. והרי זה כדברי חז"ל ברש"י שהובאו לעיל: "אם אין אתם נבדלים אתם של נבוכדנצר וחבריו"...

עלינו לשנן לבנינו את האמת הפשוטה והנצחית כי לנו הארץ הזאת מורשה, כי בה מלכו מלכינו וניבאו נביאנו, כי בה חיינו חיים מדיניים ודתיים, ובה התפתח עמנו, ונוצרה תרבותנו, והתגבשה תפיסתו המוסרית, המיוחדת והאופיינית לו, ורק לו. ואם אמנם אין עינינו צרה ביושבי הארץ, כל עוד שומרים הם אמונים למדינה ולעם ישראל, אך איננו זקוקים להם לאישור זכותנו להיות כאן, ולהיות בה כפי תפיסתנו אנו.

אף אנו כיום מצווים ועומדים לא להיאחז באשליות של ברית, כביכול, בין יצחק לישמעאל... בשמירת ייחודנו ובהגברת האחדות בינינו לבין עצמנו ובדבקות בה' אלוקינו לנו חיים. "ואתם הדבקים בה' אלוקים חיים כולכם היום".

סוד קיומו של עם ישראל איננו בביטול מחיצות שבינו לבין עמי הנכר, אלא בדביקות בה' ובתורתו, זוהי האמת שעמדה ותעמוד במבחן הימים.

מתוך עלון בהוצאת המרכז לחינוך דתי, תש"ם
הרבנות והמדינה, תשס"ה, עמ' 379 - 384

ולענ"ד, אין זה אלא עצת השטן להמעיט בעינינו את מתנת אלוקים, ולתרץ לעצמנו באמתלאות שונות, אעפ"י שכל עיין תבחן עד כמה אינן עומדות בפני ההיגיון.

מתוך "חוות בנימין" יג

מדינה ועצמאות באורו של מרן הרב קוק זצ"ל

אין ספק שעצמאות מדינית של עם ישראל בארץ ישראל היא אחת ה**הבטחות** העיקריות שבתורה: "ואשבור מוטות עולכם, ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כו, יג). הדוגמא המוחשית של יציאת מצרים בראשית צעדיו של העם היא גם פסגת ה**ברכות** לעתיד לבוא, כתוצאה ברורה מקיומה של התורה – "אם בחוקתי תלכו".

אולם זוהי ברכה **אלוקית**, והיא קשורה עם בניין המקדש וחזון אחרית הימים, כאשר "נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים... והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה', אל בית אלקי יעקב" (ישעיה ב, ב).

אך האם יש בעצמאות ישראל גם ערך דתי?

מרן הרב זצ"ל בא להעמיד אותנו על ה**תוכן הדתי שיש במדינה**, שאם אמנם בתור **יחידים** אפשר לקיים את התורה בכל מקום שהוא, וגם בכל תנאים שהם, העם בתור עם, יש לו תפקיד יותר נרחב, ואותו לא ניתן לקיים אלא בתנאים של מדינה עצמאית. ואלה הם דבריו בזה:

"בראשית מטעו של העם הזה... נתגלתה השאיפה להקים **ציבור אנושי גדול** אשר 'שמרו את דרך ד' לעשות צדקה ומשפט'. זוהי השאיפה שבאה מכוח התביעה להוציא את האנושיות מתחת סבל נורא

השלטת בישראל אינה רואה בתורה את חוקת המדינה. כי אם אמנם כן הוא, וודאי שהלב דואב על מעמד התורה במדינה, וודאי שאנו מצווים להיאבק להחזיר עטרה ליושנה. מכל מקום, אין נפגמת על ידי כך העובדה שחל כאן מיפנה עצום בחיינו בתור עם ה', ששוחררנו מעול הגויים ונפטרנו ממאירת הגלות. ומעתה יש להפנות את כל המאבק כלפי פנים לחזק ולהאדיר את הציבור שומר התורה והמצוה בכדי שיגיע למעמד של רוב במדינה זו.

מתוך **ארץ חמדה**, ספר א שער א, סימן ו

לא אוכל להתאפק

מלחזור ולהביע תמיהה על שחלק משלומי אמונים – היודעים נאמנה כי כל מאורעות האדם הפרטי צפויים ומושגחים, ודבר שאין צריך לומר שכל מה שקורה לכלל ישראל צפוי ומושגח – שמתעלמים מגודל הנס שקרה לנו עם הכרזת המדינה, שבו ביום נפטרנו מפחד השבועות שרדף אותנו כל ימי הגלות מבלי יכולת להמיש צווארנו מהם.

והרי זה, במידה מסויימת, דומה ליום חמישה עשר באב שבו כלו מתי מדבר, וניתן הדיבור לעלות לארץ אחרי שמורק חטא המרגלים. עליו אמרו חכמים (תענית ל, ע"ב), שלא היו כמותו ימים טובים לישראל. והרי דורנו זכה למה שלא זכו דורות רבים אשר ציפו ליום זה.

שמה יאמרו, אבל עדיין לא היגענו לגאולה שלימה – תקטן בעינינו הישועה פורתא גם אם עינינו נשואות לישועה מלאה? למה נהיה **כפויי טובה** מלהכיר בחסד ה' אשר נתגלה עלינו? הרי רק ע"י ה**הודאה** לנותן הטוב נפתחים שערי רחמים וחסד להוסיף ולהוריק עלינו שפע ברכה והצלחה.

בלהביאנה לחיי חופש מלאי הוד ועדן. למילואה של שאיפה זו צריך דווקא שיהא ציבור זה בעל מדינה פוליטית וסוציאלית וכיסא ממלכה לאומית ברום התרבות האנושית. למען דעת, שלא רק יחידים, חכמים מצויינים, חסידים ונזירים, חיים באור האידיאה האלוקית, כי גם עמים שלימים, הכוללים בתוכם את כל השדרות האנושיות אפילו היותר נמוכות ומגושמות" (אורות, למהלך האידיאות בישראל, ב).

ייעוד זה ותפקיד זה לא ניתן למלא כי אם בהיות עם ישראל בעל מדינה עצמאית; מדינה שגם במהלך החיים המדיניים, ביחסים הבין לאומיים ובהסדר היחסים הפנימיים בחברה הישראלית עצמה, יהיה מורגש העניין האלוקי המחיה את כל העולמות כולם. וזה משום ש"נשמתה של כנסת ישראל היא הצדק המוחלט" (אורות התשובה ד, ז).

לסגל לעצמנו תפיסה זו, לחיות גם את חיינו הפרטיים לאור האידיאה האלוקית המאירה את דרכנו בתור עם, אנו קרואים. זה יתן תוכן לחיינו, ואומץ לעמוד בתנאים הקשים בהם אנו נתונים כיום הזה.

מרב הרב זצ"ל (אורות שם ועוד) ראה בעצמאות המדינית את התנאי האידיאלי ואת האמצעי העיקרי במכוון האלוקי למילוי ייעודו של עם ישראל כממלכת כהנים וגוי קדוש. אמנם גם בגולה, בפזורה היהודית בכל קצווי תבל ניתן לעבוד את ה', אבל זוהי עבודת היחידים, שגם אם רבים הם אין זה אלא אוסף של יחידים. הפסגה של מילוי הייעוד הוא בתור עם, ובתור עם מושרש בארצו, החי חיים טבעיים, עם בריא וחסון, בארץ פורחת ומשגשגת, ועם זאת מהווה חטיבה מיוחדת במין האנושי, אשר אינו הופך את הגוף ואת מאווייו כעניין בפני עצמו, אלא כמאפשר להגשים את דרך ה' אשר הינה "צדקה ומשפט" בכל מהלך החיים.

בין הרב קוק והרב שמשון רפאל הירש

רש"ר הירש (אגרות צפון, ח) ראה במדינה את ההוכחה שאלה העובדים את ה', הקב"ה סוכך עליהם ושומרם מכל רע, שמשום כך הערך הזה קיים רק בהיות ההנהגה הניסית ניכרת בעליל, ואילו בתור השפעה מצד הוות דוגמא, אין רע כלל בגולה. אדרבא, יש עניין

ייעוד זה ותפקיד זה לא ניתן למלא כי אם בהיות עם ישראל בעל מדינה עצמאית; מדינה שגם במהלך החיים המדיניים, ביחסים הבין לאומיים ובהסדר היחסים הפנימיים בחברה הישראלית עצמה, יהיה מורגש העניין האלוקי המחיה את כל העולמות כולם. וזה משום ש"נשמתה של כנסת ישראל היא הצדק המוחלט" (אורות התשובה ד, ז).

לסגל לעצמנו תפיסה זו, לחיות גם את חיינו הפרטיים לאור האידיאה האלוקית המאירה את דרכנו בתור עם, אנו קרואים. זה יתן תוכן לחיינו, ואומץ לעמוד בתנאים הקשים בהם אנו נתונים כיום הזה.

העצמאות בתפיסות רמבם, רמח"ל והרב קוק

רווחת הדעה, שעצמאות מדינית של ישראל בארץ ישראל אינה עניין בעבודת ה'. אפשר לראות את הישיבה בארץ כמצוה, אם כאמצעי שעל ידה ניתן לקיים מצוות התלויות בארץ, ואם גם כמצוה מצד עצמה כמקום השראת שכינה, והימצאות מתמדת תחת ההשגחה הישירה – "ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד..." (דברים יא, יב). אך כל אלה אינם עניין לעצמאות. אם אין גזירות מלכות המונעות קיום מצוות התלויות בארץ, הרי עצם העובדא שאין המלכות בידי ישראל, אינה לעיכובא. ואם אמנם ישנן

כאילו בלי כל תערובת אחרת, וחייב בברכת ההודיה
כאילו לא היה כאן שום צער כלל.

ולפי זה, גם אם נניח שהמדינה היא שגרמה לתופעות
השליליות שמנית, מכל מקום אותו צד הטובה שיטנו
בהקמת המדינה, שהוא הצלה מעבודות לחירות, אינו
מתבטל ואינו נעלם, והוא חייב בברכת ההודיה מבלי
להביא בחשבון את הרגשת הצער.

ב. כל גילוי חסד יש בו מן הניסיון

יש להבחין בין חובת ההודיה ל**בורא** על החסד שעשה
בגילוי הטובה והשפעתה עלינו, לבין הצורה והאופן
שבו **אנו** מנצלים את החסד והטוב הזה. שכן כל גילוי
חסד יש בו מן ה**ניסיון** לאדם, המחייבו לנצל גילוי
זה ליתר התחזקות בעבודת ה'. וכבר ביאר ב"מסילת
ישרים" פ"א שהעושר ניסיון הוא לאדם; וגדול ניסיון
העושר מניסיון העוני, שבעוני אמרו חז"ל (חגיגה ט):
"יאה עניותא לישראל", ואילו בעושר נאמר (דברים
לב, טו): "וישמן ישורון ויבעט". ובכל זאת תיקנו ברכת
הודיה למי שזוכה בעושר ונכסים, למרות שאין זה
ברור שיוכל לעמוד בניסיון זה מבלי להיכשל.

על כורחך אתה אומר, שהואיל ועצם הזכייה בניסיון
היא סימן ברכה, ואם זוכה הרי הוא מנצל את זה
ביתר שאת, אם כן **מן השמים ניתנה לו ברכה, ועל כך
חייבים להודות**. ואם לא ינצל את זה כראוי, לא על ה'
תלונתו אלא על עצמו, וממילא חייב הוא בברכה על
הטוב שהעניק לו הקב"ה, ולהפיל תחינתו לפניו שייתן
לו כוח וגבורה לעמוד בניסיון ובמבחן האושר והטוב.

ג. ומה לנו להפליג בדוגמאות ומשלם, בעוד שלפנינו
דברי תורה גלויים ומפורשים בעניין זה עצמו:

(א). "שנתן לנו את ממונם"

חטא העגל, הוא החטא הגדול והאיום ביותר שנשלו
בו ישראל, שעליו נאמר (שמות לב, לד): "וביום פקדי

בהשתלבות בתוך העמים, אמנם בתור חטיבה בפני
עצמה, אך בקיום אורחות חיים משותפים. אך לפי
תפיסת הרב זצ"ל, אין השלימות האידאית מושגת רק
בהיות ישראל עם חי בארצו, עם ככל העמים, ועם זה
– לא כהם ולא כהמונם.

הצופה, אלול תשמ"ו

הרבנות והמדינה, עמ' 271 – 274

תשובה לצעיר נבוך

הלומר "הלל" ביום העצמאות?

הקשית לשאלו, – האם יש מקום לומר "הלל" ביום
העצמאות, כשבעוד שמצד אחד רועדים נימי הלב משמחה
שהגענו לנחלה, הרי מאידך – המצפון נוקף, האם כדאית
נחלה זו? אמנם מהווה המדינה פתרון לאנטישמיות, אבל
האם כדאי הפתרון לעומת ההפסד הכרוך בדבר? איככה
אפשר לשמוח כשרואים את הקורה ליהדות תימן, יהדות
עירק וצפון אפריקה? לפנינו שבטים שלימים שהיו
מבוצרים ועמדו איתן בפני כל נחשולי רדיפות הגויים
והנה כאן הם הולכים ופורקים עול מלכות שמים. הייקרא
לזה יציאה מעבודות לחירות וממוות לחיים? הן גם בזמן
האינקוויזיציה יהודי שהתנצר ניצל ממוות ונשאר בחיים,
ובכל זאת לא נבחרו חיים כאלה ממות קדושים?... עד
כאן תוכן שאלתך.

וזו תשובתי:

א. הצלה מעבודות לחירות

הנה אף לו היה כדבריק, שתקומת המדינה היא שגרמה
לכל זה, הלכה פסוקה היא (אורח חיים רכג, ב) שמי
שמת אביו והורישו ירושה, חייב גם בברכת "דיין
האמת" וגם בברכת "שהחיינו". נמצינו למדים, שגם
כשהרגשת השמחה מעורבת בצער, ולא עוד אלא
שהרגשת הצער עולה ודאי לאין שיעור על הרגשת
השמחה שבזכיית הממון, אף על פי כן אין נבלעת
השמחה בתוך הצער, אלא נשארת עומדת בפני עצמה,

אלהים אחרים...". ולזה הרי מכוונים דברי התוכחה ב'האזינו': "וישמן ישורון ויבעט", וכן דברי האזהרה (דברים ת, יא-יח): "השמר לך... פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת... ורם בלבך ושכחת את ה' אלהיך... ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה...". כמו שנתקיים באמת, ולא נפל ארצה מכל הדברים האלה. ואף על פי כן אומרת התורה באותו עניין עצמו (שם ח, י): "וברכת את ה' אלוהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך". ומכאן חובת ברכת המזון, שהיא מן התורה בכל הדורות, גם בזמן שגלינו מארצנו, עקב הטוב של הארץ הטובה הזאת!

והרי, כידוע, זו היתה טענת המרגלים, שהיו כולם "אנשים ראשי בני ישראל", כעדות הכתוב, ואמרו (במדבר יג, לא): "כי חזק הוא ממנו" – כביכול, כלפי מעלה אמרו (רש"י שם), והיינו שטענו שעל ידי שייכנסו ישראל לארץ יישלו בחטאים, מה שאין כן אם יישארו במדבר. ואף על פי כן לא נתקבלו דבריהם, ואדרבא, היה בזה חטא ופשע איום שעל ידו נקבעה בכייה לדורות, שמאסו בארץ חמדה.

והדבר הברור העולה מכל זה הוא, שאף על פי שהיה צפוי מראש שישראל לא ינצלו כהלכה את החסד האלוקי בכוח הבחירה וההכרעה החופשית שניתנה לאדם, אין זה מפחית במאומה את מצוות כיבוש הארץ ויישובה. ועל כגון זה נאמר לחזקיה שלא רצה לישא אישה מפני שראה שעתיד לצאת ממנו מנשה: "בהדי כבשי דרחמנא למה לך?" (ברכות י, ע"א); וכן אין זה גורע מחובת ההודיה לה' על גילוי הטוב והחסד של "הארץ הטובה אשר נתן לך". הנה כי כן עלינו לעשות את המוטל עלינו ולקבל בשמחה והודיה את הטוב האלוקי, וממנו נבקש כי יסייע בידינו להשתמש בטוב הזה באופן הנאות והראוי.

ד כל תפוצה יהודית עומדת בפני סכנת התפרקות מערכי הדת

הדברים דלעיל אמורים כאמור, גם אם נקבל את הלך המחשבה, שתקומת המדינה היא שאשמה בירידה

ופקדתי", ואין פורענות באה על ישראל שאין בה קצת מפירעון עוון העגל (רש"י שם). וחטא זה בא כידוע ע"י שזכו בכספם וזהבם של המצרים, כמו שטען משה לפני הקב"ה "ויעשו להם אלוהי זהב" (שמות לב, לא) [וכפירש"י: "אתה הוא שגרמת להם, שהשפעת עליהם רוב זהב"!]. וכן דרשו על הפסוק "ודי זהב" (דברים א, א) – הוכיחם על העגל שעשו בשביל רוב זהב (רש"י שם). ולפי זה הרי נראה היה שאין להודות כלל על הרכוש הגדול שזכו ביציאה ממצרים. וכן אינו מובן למה העניק להם הקב"ה רכוש זה שהפך להם למכשול והוריד מהם את עדיים מהר חורב. ועם כל זאת לא נמנע הקב"ה מלמלא הבטחתו, וכן **אנו מודים** לו על זה כמבואר בנוסח ההגדה, שאנו מודים ומהללים גם על "שנתן לנו את ממונם". וכן הסבירו חז"ל את זכותם של החמורים שיש בהם קדושת פטר חמור, מה שאין כן בשאר בהמות טמאות, לפי שסייעו בהוצאת הכסף והזהב ממצרים (בכורות ה, ע"ב).

יתר על כן, הרי במידה גדולה חטא העגל נגרם ע"י יציאת מצרים, שאם אמנם גם קודם עבדו עבודה זרה, הרי היו אז רק בחינת שוגגים, לא כן לאחר שראו הניסים והנפלאות ביציאה ממצרים ומתן תורה. נמצא שניסי יציאת מצרים הפכו להם לרועץ, והטובה גרמה לרעה רוחנית גדולה. ואם כן, מה כל החרדה שחרדה עלינו התורה בהפלגת זכירת ניסי יציאת מצרים וההודיה עליהם בכל הדורות, בעוד שהם עצמם גם גרמו לנו לכל הפורענות של חטא העגל?

(ב). ואף על פי כן, "וברכת את ה' אלוקיך על הארץ"

הכניסה לארץ ישראל גרמה לחטאים גדולים ועצומים שהביאו לגלות, כמבואר בדברי הכתובים (דברים ד, כה): "ונושנתם בארץ והשחתם...". ועי"ש רש"י ורמב"ן; וכן (דברים לא, טז-כ): "וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר בא שמה בקרבנו... כי אביאנו אל האדמה... ואכל ושבע ודשן ופנה אל

הדברים דלעיל אמורים כאמור, גם אם נקבל את הלך המחשבה, שתקומת המדינה היא שאשמה בירידה

מוציאים אנו בשמחת בית השואבה שסיפרו חז"ל (סוכה נא, ע"ב): "הגיעו לשער היוצא ממזרח, הפכו פניהם ממזרח למערב, ואמרו: אבותינו שהיו במקום הזה, אחוריהם אל ההיכל ופניהם קדמה, ומשתחוים קדמה לשמש. ואנו לי-ה עינינו". שכוונתם, ללא ספק, להדגיש שאין להתיימש גם למראה ירידה מסוימת, שאינה אלא זמנית, וסופו של דבר בוא תבוא התאושות ועלייה – "אנו לי-ה ועינינו לי-ה"!
חזק ונתחזק לאור אותם חסדי ה' שנגלו עלינו!

מתוך מכתב, 'ניב המדרשיה', חורף תשכ"ד
זה היום עשה ה', עמ' קז – קיב

מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו

דרשה, כסלו תש"ח, לאחר הכרזת האו"ם
על הקמת המדינה

"מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו" (תהלים
קיח, כג).

נפלאת היא, למרות הדרך הטבעית בצורתה החיצונית, למרות הדיונים המפוכחים ביותר, למרות החשבונות הפשוטים אשר ניהלנו טרם היתה ההצבעה וטרם קם הדבר הגדול הזה בעולמנו.

הרי אנו מרגישים בחוש את הנס שבדבר. לשון המאזניים שהתנווד אנה ואנה, ההצהרות הסותרות, והידיעות שהתחלפו מרגע לרגע, הכניסו כל כך אי וודאות בתוצאות, והנה עברו התוצאות על כל המשוער.

אך לא רק זה בלבד, נפלאת היא הדרך, צירוף הכוחות, הלשון המשותפת אשר הושגה בין שני כוחות איתני עולם בשעה זו דווקא בשאלה זאת, למרות ההתגוששות בכל השטחים האחרים – נפלאת היא.

הקו הברור והאמיץ אשר ננקט ע"י המעצמה הסובייטית לטובתנו, וזה אחר המסורת הארוכה מאז

בשטח הדתי בחלקי האומה השונים. ברם, האמת צריכה להיאמר שהתפרקות זו שאנו עדים לה לצערנו, אינה אלא זירוז התהליך והחשת בוא המשבר, שבין כך היו צפויים להם העולים מארצות המזרח גם בארצות מוצאם. זוהי התוצאה הבלתי נמנעת מהפגישה עם התרבות האירופית המערבית, במוקדם או במאוחר עומדת כל תפוצה יהודית בפני סכנת התפרקות מערכי הדת בבואה במגע עם תרבות אירופה, ולאו דווקא העלייה לא"י היא שגורמת לה.

ה. דווקא בארץ ניכרת התאושות

הבה וניזכר מה דלה היתה רמת ידיעת התורה בארצות המזרח אשר ישיבות לא היו בהן כמעט, ואותה דרגה של עמקות ויראת שמים מבוססת על אושיות הדעת וההיגיון לא היתה אף היא חזון נפרץ בארצות אלה. קיום התורה והמצוות היה יותר בחינת "מלומדה", ולא היה יכול לעמוד בפני כל רוח מצויה. לעומת זאת עכשיו דווקא בארץ ניכרת התאושות; יותר ויותר מתרחב המעגל של עולי ארצות המזרח הלומדים בישיבות ובבתי אולפנא דתיים אחרים, ואין ספק שבעוד דור יקומו לנו גדולי תורה מבין יוצאי ארצות אלו, שבתנאים אחרים לא היו מגיעים לזה בשום פנים. לעומת הנוער המתפרק גדל נוער המקבל חינוך יסודי מושרש בתורה וביהדות, מתחנכים צעירים החודרים לכל ענפי החיים, ובמיוחד גדלים מורים ומחנכים מבין יהדות זו, שגם מצויידים בידיעות כלליות ויחד עם זה מצויידים בידיעות התורה, וחדורים הכרה דתית איתנה. וכל אלה ודאי יפעלו בבא העת, וודאי ישפיעו, לא רק להפסקת תהליך הירידה, כי גם להוסיף ולהגביר חיילים לתורה.

לעומת הירידה הכמותית עלינו איפוא לקחת בחשבון את העלייה האיכותית הזאת, ואין ספק שבסופו של דבר, האיכות תחזור ותשפיע גם על הכמות. בפרט שכידוע בישראל, לאחר ירידה מתחילה תמיד עלייה, וזה לא רק בחומריות, כי גם ובעיקר – ברוחניות. וכן

למיניהם, אשר חשבו כי הדבר בידם. וכשכאב להם לראות כיצד ארץ זו מתפתחת, חשבו כי תספיק פקודה שלהם "להפסיק", ותספיק משיכת חוטים בלתי ניכרים אשר יחוללו מהומות ושפיכות דמים והכל יחזור והיה כלא היה. והנה נתגלה פתאום, כי לא כן הדברים. ולא הספיקה עוצמתה של הממלכה, ולא הספיק צבאה, ולא הספיק הצי הגדול שלה בכדי לנצח במלחמה עם חלש הגויים אשר אין לו לא צי, ולא צבא, ולא מכשירים ממלכתיים ולא מדינה.

כשל כוחו של בָּנִין וסיעתו, תכניו וערמומיותו ונכליו נפקעו כשלפוחית של בורית ונשאר רק קצף אין אונים, ונשארה רק שנאה בלתי מוסווית, ושם נוסף בתוך הרשימה הארוכה של ההמנים, דיראון לדורי דורות... "מאת ה' היתה זאת".

אחרי דורי דורות של שיעבוד, חיי קיקלון חיי בזוי עם. אחרי אשר חנטו החונטים וספדו הסופדים, והכריזו הכרזים כי מתה האומה הישראלית.

אחרי הקזת הדמים האיומה, אשר עדיין לא תפסנו את עומק אסונה. אחרי הניסיון האחרון למחות בבת-אחת, בכל האמצעים המשוכללים אשר יד הזדון שלטה בהם, את שם ישראל סבא, דורכת בעוז, עם הרגשה של מרץ עלומים חדש, עם רצון חיים תקיף, האומה הישראלית על במת משפחת העמים. לא החלישוה רדיפות, לא הניעוה יסורי השאול, לא צלחו עליה כלי היוצר, ולא שלטו בה מדורי הגיהנום.

חוליה ראשונה בשלבי הגאולה

"איילת השחר" מה איילת השחר קמעא קמעא אף גאולת ישראל קמעא קמעא (ירושלמי יומא ג, ע"ב). כל גילוי השגחה דורש מאיתנו הבנה והכרה בגילוי זה ומיצוי התוצאות הנדרשות מגילוי זה. גילוי כזה של השגחה היה לפני שלושים שנה בהצהרת בלפור.

ההצהרה הראשונה של בלפור, מסורת מנוגדת לזה, מסורת של איבה, של שנאה אטומה, של רדיפה אחר אף גילוי של פעילות ציונית – נפלאת היא.

והמהפכה אשר בסיאם והשתייכותה ליהודים משונה, מעוררת מחשבה, מפליאה – נפלאת היא.

נס גדול נעשה כאן

זה מעורר בתוכנו את המחשבה, כי אכן נס גדול נעשה כאן. נס שאומנם צורתו החיצונה היא טבעית אבל תוכו רצוף השגחת ה' על עמו, אשר גם אם נסתרת ידו, מכל מקום היא הפועלת מאחורי הקלעים. לא, לא העמים הם שהחליטו על תקומת המדינה, כוח עליון טמיר הוא אשר דחפם, הוא אשר היה עם פיהם, והוא אשר שם את דברו במ. בעל כורחם, שלא בטובתם, היו מוכרחים להגיד את דברי ההסכמה. "בלב כבד" – כך התבטא האחד, כן חשב השני. "כבד הלב" – הם פעלו שלא כפי המסורת הגויית המקובלת, הם פעלו **בניגוד** להלכה אשר נמסרה לנו מפי חז"ל, ונתאמתה אחר כך בכל מלא מוראתה האיומה – "הלכה היא, **בידוע** שעשו שונא ליעקב" (מובא ברש"י על בראשית לג, ד). אלפיים שנה של ייסורי שאול, של רדיפות, של גלות, של נידודים, עדים חיים הם לנאמנות מסורת חז"ל. וכל אותם הלהטים וההתנודדות והדעות המתחלפות וההצהרות המנוגדות, אם זה של האיטי, אם זה של הפיליפינים ואם זה של צרפת והממלכה המאוחדת, עדים הם עד כמה אמיתות מסורת זו פועלת עד היום. ואם בכל זאת קרה מה שקרה, ואם בכל זאת התרחש הנס הגדול, אשר גם אם כבד הלב וגם אם רצון רב היה להגיד "לא" ובכל זאת התעקם הפה והפליט "כן", אין זאת אלא משום ש"מאת ה' היתה זאת".

ואם היה זמן, כשניתנה הצהרת בלפור, והיה אפשר לחשוב כי רק טוב הלב של מדינת בריטניה הוא שהביאה לידי כך. וזו היתה כנראה מחשבת הַבְּיָנִים

כל תנועה יש בתוכה ניצוץ של אור מאור ישראל

ונסיק מכאן את המסקנות הראויות.

שלא יזקוף כל זרם את ההישג לזכותו, בזכות גיבוריו או בזכות חכמיו, בזכות מעשיו או בזכות פעולותיו. שלא יתבע כל אחד את הכבוד לעצמו, שלא ירצה לנצל את עמדתו למען השתלט, שידע כי כולם שייכים לאומה זו. כי לאף זרם אין מונופולין על הצדק, כי לאף מפלגה אין ערובה כי בידה היא האמת האחת והיחידה. כי כל תנועה יש בתוכה ניצוץ של אור מאור ישראל, ושהחורבן בא באותה שעה בה אמיתו של האחד לא יכלה לגור בכפיפה עם אמיתו של השני – זו שנאת החינם, זו המארה אשר רבצה בנו ואכלה כל חלקה טובה.

הגיעה השעה הגדולה, שעת המעשים הגדולים, שעת הניסיון הגדול. הלב פועם. העצבים דרוכים. הנעמוד בניסיון? הנזכה?

דרשה, כסלו תש"ח, לאחר הכרזת האו"ם על הקמת המדינה שם, עמ' כה – כח

שהחיינו וקיימנו והגיענו

"מי חכם וישמר אלה ויתבוננו חסדי ה'" (תהלים קז, מג). חובה לזכור את הניסים ולהודות – "הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" (שם א). וכל זה מטובו של הקב"ה למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה. כך בכל המועדים. בפסח – על כי "פסח על בתי בני ישראל" (שמות יב, כז), סוכות – על "כי בסוכות הושבתי את בני ישראל" (ויקרא כג, מג), ובשבועות – על מתן תורה.

טובה שרק מקבלים ולא מודים בה, הופכת אותנו להיות כעניים בפתח, וממילא נסתמים מעיינות הטובה. העני לא יכול לחזור ולקבל עוד פעם מאחר ולא שילם על טובתו. וכש"הודו לה' כי טוב" – "כי

מי עוור עכשו ולא יראה, כי לא היה זה רק אפיזודה של ההיסטוריה, כי הייתה זו חוליה ראשונה בשלבי הגאולה ושיבת ישראל לארצו.

אילמלא זכינו והיינו מבינים מה גילוי זה דורש מאיתנו, אילמלא שרבו בתוכנו הצוחקים בכל פה להצהרה זו ומבטלים אותה, אילמלא היינו שומעים לאות הזה לעלות כחומה, אילו היה כל יהודי מבין את זה בלודז' ובוורשה ובפרנקפורט וברלין במרסיי ובפריס, בבריסל ובפראג, כי אז לא באתנו כל זאת, כי אז היינו מגיעים למה שהיגענו היום לא דרך אותם גלגולי מחילות.

אתחלתא דגאולה

הייתה לפנינו דרך הרבה יותר פשוטה, יותר קלה, ולא היינו צריכים לשכל את שליש האומה ממש חלבה ודמה. אולם הנה היגענו לשלב חדש. בדרך חתחתים מכשולים ומעקשות, אבל היגענו. שלב שני לגאולת ישראל. אתחלתא דגאולה.

ודאי, שרק אתחלתא. ודאי שאין זו לא הדרך ולא הצורה של הגאולה כפי שהיא הצטיירה בדברי הנבואה, ובדברי חז"ל. ארץ רצועה ומחולקת, ואף דרכי המדיניות לא יתאימו לחזון הגדול.

אולם חשוב כי נראה את זה באור הנכון, כי נראה את זה כשלב נוסף, כי נראה את זה שוב לא כאפיזודה, אלא כאתחלתא, אתחלתא דגאולה. כי נראה את זה שוב כניסיון, והפעם עיקר כובדו של הניסיון על העם אשר בארץ, על היישוב. ניסיון גדול יצטרכו לעבור המפלגות והזרמים השונים של היישוב. האם נדע לנהל מדינה, האם ראוי הוא להיות מדינה. כי נדע כי יד ה' עשתה כל אלה. כי לא נתלה את זה בחוכמת חכמינו וגבורת גיבורינו ובטוב לב של הגויים.

"וקיימנו", שלא זו בלבד שאנו חיים שאנו קיימים עומדים בזקיפות קומה. לא איבדנו את צלם אלוקים במשך הדורות של בוז ומשטמה, שניסו לשלול מאתנו צלם אלוקים, עם ישראל נודד נצחי, עם שרוצה למות ואיננו יכול, עלבונות שספגנו וחיינו אותם בזמן המשפט של אותו צורר ישראל. הנה קם הנס הזה לא שחה נפשנו. מתש"ח היא קמה ובהכרה עצמית ובכושר בלתי נדלה נאספו מכל המקומות הפליטים הללו והקימו את המדינה הזאת המפותחת. "ואולך אתכם קוממיות..." (ויקרא כו, יג). קיימים ומכירים בערך ישראל. שלא פס כח המוסריות בעמידה שלנו.

"והגיענו לזמן הזה" – היגענו לתאריך הזה מדי שנה, עד תאריך ארבעים שנה לתקומת ישראל. מתש"ח לתשמ"ח, ומתשמ"ח לתש"ח – בשביל להמשיך באותה משימה שעדיין איננה מלאה.

יש שחשבו שמדינת ישראל היא השאיפה הסופית, ויצאה הרוח כי חשבו שזו המשימה האחרונה ואין צורך בקדושה ובטהרה. אך ידענו זאת אז, ואנו משננים ואומרים באוזני עם ישראל עתה, יש צורך ברוחניות, בתוך העם הזה, ועדיין לא היגענו אל המטרה הסופית, שנהיה אור לגויים, שכל יהודי יהיה מציאות חיה של ספר תורה.

וזו הספירה שספרנו היום, הוד שבתפארת.

דרשה, תשמ"ח, סוכם ע"י הרב עמיחי בן יעקב הל"ו שם, עמ' פה – פח

חירות עולם

מאז הוציאנו ממצרים הפכנו לעם בן חורין

"ויוצא את עמו ישראל לחירות עולם" (תפילת ערבית ברכת גאולה).

עצמאות ישראל היא כימי עם ישראל. מאז הוציאנו ממצרים, מאז שבר מוטות עולנו הפכנו לעם בן חורין,

לעולם חסדו". והיסוד הזה של הודאה על הטוב הוא הניגוד לשכחת הטובה.

לכל אלו שהיו באותה תקופה של הכרזת המדינה – רעדו הלבבות גם מגיל וגם מחשש, האם נוכל לעמוד במשימה הזאת? האם לא ייסתם הצינור? בשעה שתיים עשרה, בחצות הלילה פלשו צבאות ערב ורצו להשמידנו – והלבבות רעדו, האם נדע לעמוד במשימה הזאת? ובאותו לילה נפל כפר עציון וגוש עציון, וכל אותם בתי קברות שנבנו באותם ימים. והיתה תפילה גדולה בפנינו – הנדע לעמוד בפרץ? הנצליח במשימה? – והיה חסד בלתי ישוער, אודים מוצלים מאש, שקמו בעוז נפש ונלחמו באמונה. והגילה גברה על הרעדה ובע"ה הגענו למה שהגענו.

עלה על דעתכם לנשק את המדים של החייל?

אתם כבר הורגתם לראות את החייל. האם יעלה על דעתכם לנשק את המדים של החייל, כאז? ראו את בתי המשפט בישראל. שלושה שופטים שופטים את "הבורג" במכונת ההשמדה צורר היהודים "איון האיום".

"והשיאנו את ברכת מועדיך". מכל חג צריך לקרות ולספוג את המיוחד שבחג ולספוג אותו וללכת אתו קדימה.

כשמגיעים לזמן שקרה הנס הזה, שנדע לעורר את אותם הזכרונות של העבר לקראת העתיד, כי יד ה' היא שעשתה זאת, ומכיון שאנו מודים לו, אז נפתח השער מחדש "כי לעולם חסדו". כי הקב"ה טוב לכל.

"שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה".

"שהחיינו", שאנו חיים, שיכולים לומר "עם ישראל חי". המציאות הזאת שלא נתננו טרף לשיניהם, ואוי ואבוי לנו אם מזימתם ומשימתם השטנית הייתה מצלחת, והקב"ה עזר לנו וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ, "שהחיינו".

עם ישראל ומדינתו, ולשם כך נחוץ שעם זה יהיה עם אשר גם אחרים יכבדוהו ויתחשבו בו. לשם כך נחוץ שיהיה בו כוח ועוז, ועם זה לא ינצל את עוזו להשתלט ולשלוט, כי אם להשליט ערכי הנצח של אלוקים חיים ומלך עולם.

ומשום כך אנו כל כך מבודדים כיום, ומשום כך היינו שנואים כאשר היינו. כי אין הרשעה יכולה לסבול מציאותו של עם אשר יספר תהילת ה', כי אין הרשעה סובלת שיוכיחה על פניה, ומשום כך כל כך נחוץ שאותה תפארת שאנו שואפים אליה תהיה בנויה על יסודות איתנים – יסוד שבתפארת, גינוני מלכות ככל הגויים, ועם זה לא ככל הגויים בית ישראל.

שם, עמ' נב – נו

להוסיף אומץ

בין חירות לחרות השתבצו שני ימים

במעגל השנים, במערכת הדורות של כנסת ישראל, משובצים שני ימי מועד שהם קשורים האחד בשני, חג החירות וחג החרות. חג הפסח וחג השבועות. וקשר – גשר מקשר אותם על ידי ימי הספירה. מתוך ימי הספירה הללו בין פסח לשבועות בין חירות לחרות זכינו שישתבצו שני ימים שיש להם אותה משמעות, משמעות חיה בימינו, המחיה את המסורת הקדומה של זמן מתן תורה ויציאת מצרים. ה באייר – יום עצמאות ישראל, יום זקיפת הקומה של העם היהודי גם בארץ וגם בגולה, ויום כח' באייר – יומה של ירושלים, שזהו יום המסמל את החירות, את הקדושה, את האיחוד של ישראל ותורתו, את האיחוד של ישראל עם קדושתה של ארץ ישראל. שני הימים שהיו קשורים אחד בשני, שהם קשורים עדיין אחד בשני – חג העצרת וחג הפסח, הם קשורים ומתקשרים מחדש ע"י שני הימים הללו.

אשר כל מוטות עול לא יכלו לשעבדו שוב. גם כשעשינו כלי גולה, גם כשנדדנו מארץ לארץ, גם כשהטילו עלינו גזירות שמד, גם כשיקדו מוקדות האינקויזיציה, גם כשבערו תנורי אושוויץ וטרבלינקה, גם אז לא נשברה עצמאותנו. מקדשי שם שמים לא פסקו מלפאר את חוליות הדורות. "אשר אמרו **לנפשנו** שחי ונעבורה ותשימי את גוך למכים" (ישעיה נא, כג). הם רצו לדכא את רוחנו, לאבד את תקוותנו, לנתקנו ממקור תורת חיים, אמרו לנפשנו – שחי. אך נפשנו לא שחה מעולם. את הגוף היינו מוכנים למסור למכים, אך לא את הנפש.

"לחירות עולם" – חירות נצח, חירות אשר כל שיעבדו הגוף לא יכול לה.

ואף על פי כן – יום העצמאות של ה אייר יש לו משמעות, והוא מוסיף גוון חשוב בצביון החירות. "כי במסתרים תבכה נפשי מפני גוה", מקום יש לקב"ה ו'מסתרים' שמו... ושם הוא בוכה מפני גאוותם של ישראל שניטלה מהם וניתנה לאומות העולם" (חגיגה ה, ע"ב). כי נפגמה תפארת ישראל בעובדו העמים, כי היינו לעג וקלס בגויים. ובהיותנו בשפל המדרגה נפגם כבוד שמים, נשאה ראש הרשעה, שכניתא בגלותא, וכל אותם ערכי קודש נמצאים מחוללים.

חירות העולם קשורה בחירות עם עולם

וגאולת ישראל תנאי היא לגאולת עולם, לתיקון **עולם**, לחירות עולם. מעמדנו בגויים, יחס הגויים אלינו, הוא בבואה נאמנה למצב המוסרי של העולם, לרגישותו לצדק ואמת, להכרתו בהשגחה של בעל הבירה, שאין עולם הפקר, ולא הכלל של כל דאלים גבר הוא אשר יכול לשלוט לאורך ימים בארץ.

"חירות עולם" – חירות העולם כולו קשורה בקשר בל ינתק בחירות עם עולם. ולשם כך זקוקה התפארת של

שתי קומות

תקופה, בשעה שהצנחנים שזכו להיות ראשונים, הגיעו לכותל ונשקו את האבנים הקרות הללו ואמרו שהזילו דמעות מבלי לדעת משום מה, ומה משך אותם לשם, מה קסם להם באבנים הללו.

הייתה חומה בליבה של ירושלים. הייתה ירושלים מבוותרת ומנותקת, ולפני עשרים שנה נפלה החומה הזאת, החומה הזאת אשר הפרידה בין ישראל לבין המקום הקדוש ביותר, נפלה החומה ואנחנו מקוים שחס וחלילה לא תקום עוד פעם, שחס וחלילה לא תקום חומה כזאת. אנחנו מקוים שתקום חומה. אבל לא חומה המחלקת את ירושלים, אלא "חומת אש מסביב לה, ולכבוד אהיה בתוכה" (עפ"י זכריה ב, ט).

יראו מלהגיד "הנה אלוהיכם"

הנביא אומר דברי הנבואה ודברי הנחמה: "על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים, הרימי, אל תיראי אמרי לערי יהודה הנה אלוהיכם" (ישעיה מ, ט). "הרימי אל תיראי" – מה היה הפחד? מה היה צריך הנביא כל כך לעודד את העם באותה תקופה? כשהנביא ישעיהו חזה את חזון הגאולה השנייה, שאומנם היו יכולים אולי לזכות והייתה זו ביאת הנצח, אבל לא זכינו ו"נחמו נחמו עמי" (פעמיים), באותה תקופה היה איזה שהוא חשש שיראו מלהגיד "הנה אלוהיכם". היה איזה פחד מסויים. הנביא היה צריך לעודד את הציבור ולומר לו "אל תיראי, אמרי לערי יהודה" – תכריזי בקול רם, אל תתבישי – "הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים".

ציון זה ממלכה. ירושלים – זוהי קדושה

כי יש ציון ויש ירושלים. ציון – מסמלת את המלכות היהודית. ציון זה עיר דוד. ציון זה מקום המלכות. "על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון". ציון זו מדינה, ציון זו

"ואשבור מוטות עולכם ואולך אתכם קוממיות" (ויקרא כב, יג). "קוממיות", אומרים חז"ל (סנהדרין ק, ע"א), "שתי קומות, כקומתו של אדם הראשון". שתי קומות זהו המהלך היהודי המובהק, זוהי הדרישה, זוהי התקווה וזהו הערך החשוב ביותר – שתהיה קוממיות, שתהיינה שתי קומות. קומה אחת – קומת המדינה, קומת העצמאות, קומת החירות של הגוף. קומה שנייה – הקומה הרוחנית שנבנית על המציאות החומרית ועולה על גבה, מחיה אותה ונותנת לה תוקף, מהות ועניין. אין אחד קיים בלי השני.

הקומה העליונה בלי הקומה התחתונה

היינו קיימים גם בארצות הגולה. אבל מרן הרב זצ"ל מדבר ומאריך על העניין הזה, שזה היה קיום בלתי נורמלי. זו מציאות של הקומה העליונה בלי הקומה התחתונה. זו היתה מציאות של קוממיות רוח מבלי קוממיות מדינית, וזה איננו קיום נורמלי, זה איננו סדר עולם. לא כך רצה הקב"ה שייראה עם ישראל בעולם, ולא כך רצה הקב"ה שיראה עם ישראל את עצמו. שתי קומות ביחד הן מהוות את שיעור הקומה של ישראל, בצורה כזאת ובאופן זה.

נפלה החומה אשר הפרידה בין ישראל לבין המקום הקדוש

לפני עשרים שנה בכ"ח באייר. בכ"ח – בכח, ב"קול ד' בכח" (תהילים כט, ד), מתגלה החיבור מחדש. עשרים שנה, כמעט עשרים שנה, היינו מנותקים ממקור בית חיינו, היינו מנותקים מהכותל המערבי, היינו מנותקים מהמקום הקדוש ביותר של ירושלים. ראינו אותו מרחוק, ולא יכולנו למשש את אבניו הקרות, את האבנים הללו שכל כך מצליחות להזיל דמעות של כל יהודי באשר הוא. כאשר ראינו וכאשר חזינו באותה

בעצרת יום ירושלים בישיבת מרכז הרב

דייני בית הדין הגדול (מימין לשמאל):

- הרב עובדיה יוסף
- הרב סלמן הוגי עבודי
- הרב בצלאל ז'ולטי
- הרב יצחק ניסים
- הרב שלום יוסף אלישיב
- הרב אליעזר גולדשמיט
- הרב שאול ישראלי

היה איתנו. לא מלחמה יזמנו, אין פנינו למלחמה אף פעם, ואין פנינו למלחמה גם היום.

אנו נמצאים היום במצב כזה של דכדוך הנפש שצריך לומר משהו. "אל תיראי". מה כתוב לפני הפסוק הזה "יבש חציר נבל ציץ ודבר אלוהנו יקום לעולם". ומשום מה רוח הנכאים היום הזה? משום מה הידיים רפות? האם איננו רואים שהקב"ה מוביל אותנו בכל הדרכים עד שהיגענו עד היום הזה? האם אכן אין יכולים להרגיש ולהבין את הדבר הזה?

באותה תקופה ממש, תקופת כורש, בזמן שהנביא אמר וחזה את שיבת ציון, שדיבר על הנחמה הכפולה – "נחמו נחמו עמי", באותה תקופה היה רגע של התעוררות, שכורש נקרא בשם "משיח". היה נדמה כאילו אנחנו מקבלים את המדינה וכל אביזריה, ופתאום היו צרי ישראל שהלשינו ומסרו וטענו נגד ירושלים והגיע הצו הממלכתי לבטל את בניינו של בית המקדש, את בניינה של ירושלים. אז אומר הנביא "מי את תיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן" (ישעיה מ, ח). "יבש חציר כלה ציץ ודבר אלוהנו יקום לעולם" (ישעיה נא, יב). זהו הדבר שאנחנו צריכים לחזור גם כיום הזה. זהו המסר של יומה של ירושלים ויומה של העצמאות!

יש כאלה שרוצים לקפל את הדגל של מדינת ישראל, לצמצם את הגבולות, לחזור אחורה. והם אינם יודעים את החשבונות האמיתיים "שתחילת נפילה ניסה", כפי שחז"ל אמרו בעניינים האלה (סוטה מד, ע"ב). אנחנו צריכים לעמוד בתוקף נצח ישראל. זהו שהיה בכוחנו עד היום הוא ימשיך להיות בצורה כזאת.

"שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך" (תהילים קכב, ו) – עם השלום של ירושלים יהיה גם השלום של כנסת ישראל.

שם, עמ' קסג – קסו, תשמ"ז.

ממשלה, ציון זה ממלכה ובתור ממלכה הרי הדגל קובע. המציאות הזאת שרואים אותה מרחוק, שמרגישים אותה, את קיומה. "על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון". ירושלים – זוהי ירושלים של הקדושה, זוהי ירושלים שדיברנו על האחדות, שהמלכות משמשת רק יסוד לה, וירושלים היא הקומה העליונה. המדינה מציינת את קיומה של העצמאות בתופים, בדגלים, ברעש ובמצעדים שהיו בשנים קודמות. יום ירושלים יש לו אופי אחר, יותר שליו. אופי יותר פנימי. יש לו יותר עניין השקפתי מחשבתי. "הרימי בכח קולך" – כאן צריך לדבר, כאן צריך לעודד, כאן צריך להפיח את הרוח בעצמות היבשות.

"הרימי בכח קולך"

"בכח" – באותו הכוח אשר נתגלה ב"קול ה' בכח". כל אחד ואחד באותה תקופה הרגיש וידע כי לא כוחנו ולא עוצם ידינו עשו לנו את הדבר הזה. אנו בכלל לא ידענו שניגרר למלחמה עם ירדן, וכל זה היה ללא שום תיכנון. זו הייתה הפתעה, שאותו המלך הקטן, הוא מצא את שעת הכושר וראה ש"סבוני גם סבבוני". אז שהיה מצב כזה שאנו נלחמים מצד אחד אז גם הוא התעורר. אני זוכר את אותם הימים שהלכתי מ"היכל שלמה" הביתה ואת האוויר פילחו מידי פעם בפעם יריות מהעיר העתיקה, מהלגיון הירדני שמצא שעת הכושר באותו רגע להתנפל על הפנים, על המרכז, על מקום השלטון היהודי כי חשב שהנה הנה "ערו ערו עד היסוד בה", כאן יצליח לעשות את הדבר הזה, כאן יצליח להפיק ממנו. זה היה באותה תקופה, ובלא רצון, ובקושי רב נגרמה לנו המלחמה הזאת והקב"ה היה בעזרנו. כי "קול ה' בכח". כי הכוח הזה אשר היה לנו. "הרימי בכח קולך מבשרת ירושלים" – אנחנו גם היום צריכים להראות ולהדגיש את הכוח האלוקי הזה אשר

המציאות של תורה מהווה את מהותם של ישראל

מסביר הרב קוק זצ"ל ב"עין איה" שלאמיתו של דבר המושג כפייה, כפי שהמהר"ל מסביר אותו אינו כפי שאנו מבינים כפי פשטות המובן כפייה, אלא בא ללמדנו, שהמציאות של תורה איננה ניתנת לבחירת ישראל, כי זה מהווה את עיקר מהותם של ישראל; התורה אינה משהו חדש שבא עלינו מבחוץ, שניתן להתכחש לו, להתעלם ממנו אלא היא באה לבאר לאדם מישראל את תוכן הווייתו, את גודל הנשמה שלו. יש כל כך הרבה גורמים מסביב לאדם שמסתירים את המגמה הנכונה. אנחנו רואים לדוגמא אנשים הולכים ומתמכרים לסמים. היום הציבוריות עורכת מלחמה בסמים. אנו מכירים שאלה הם אנשים שאינם מבינים את תוכן החיים כמו שצריך להיות. והם רוצים להסיח את דעתם מן המציאות שנראית לפעמים מרה ומחפשים דבר שינעים להם את המציאות. ולזאת רצה הקב"ה שנכיר את עצמנו מתוך עצמנו, שנדע מה אנחנו רוצים באמת, שכן הרצון האמיתי שיש לנו איננו בחירתית, זוהי המציאות של טבע כנסת ישראל! אילו היו כופים על אומות העולם את התורה, הם אמנם היו מקבלים את התורה, אבל התורה לא הייתה הופכת חלק מעצמם והייתה נשארת תמיד בגדר של כפייה. אבל בעם ישראל אחרי הכפייה, התורה הופכת להיות חלק מבשרו, מעצמותיו. המציאות שלנו היא תורה. המציאות שלנו היא המוסר האלוקי, והמוסר הגויי זר לנו, ואיננו יכולים להבין אותו.

יש צדק ישראלי!

בסוף ההפטרה של שבוע שעבר נאמר: "וארשתוך לי בצדק ובמשפט... וידעת את ה' (הושע ב, כא). לומר לך – יש צדק ישראלי. לכאורה קשה, שהרי האמת איננה לפי עם ועם ולפי הרגשה והרגשה, אלא היא האמת

"וארשתוך לי בצדק ובמשפט"

אנחנו נמצאים בשבועות שבין חג החירות לבין חג הקורות – בין זכר יציאת מצרים שתוכנו השיחרור הלאומי, לבין החג המציין את קבלת התורה ובזמן זה בימים שבין החג האחד למשנהו, המציא לנו הקב"ה שני ימי זיכרון תואמים – את יום העצמאות ואת יום ירושלים.

הרמב"ם מבאר שאסור לומר שהכל הוא ב"קרי" – מלשון מקרה (הלכות תענית א, ה"ג) לומר לך שהקב"ה מזמן את הזמנים השונים, לפי התיכנון האלוקי.

אין להפריד בין עצמאות ישראל לבין קדושת ישראל

חג העצמאות וחג יום ירושלים, הסמוכים זה לזה, מסמלים לנו את העניין, שהעצמאות הישראלית צריכה לקבל את מהותה מירושלים עיר הקודש – מקדושת ישראל, שאין אפשרות להפרדה בין עצמאות ישראל לבין קדושת ישראל, ולאמיתו של דבר, אחד מבאר את השני, מסביר את השני.

הגמרא (עבודה זרה דף ב) דורשת את הפסוק: "ויתיצבו בתחתית ההר" – אמר רבי אבדימי בר חמא בר חסא: מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה – מוטב, ואם לאו – שם תהא קבורתכם; ומספרת הגמרא, בהקשר לעניין, שלעתיד לבוא מביא הקב"ה ספר תורה ומניחו בחיקו, ואומר: כל מי שעסק בה יבוא ויטול שכרו, ובאים אומות העולם ואומרים לפניו: ריבוננו של עולם, כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קיבלנוהו כמו שעשית לישראל?

הנשמה הישראלית, שיש לה מין צדק משלה, שאינו כצדק של הגויים. על כן אנו אומרים שאילו הגויים היו מקבלים את התורה בכפייה לא היתה התורה הופכת להיות שלהם ממש כי היא לא לפי האמת שלהם...

יום ירושלים מסביר את יום העצמאות

אנחנו רוצים לחיות עם התורה שלנו ועל זה בא חג השבועות להסביר את החירות הישראלית שניתנה לנו בחג הפסח. ועל זה בא יום ירושלים להסביר את יום העצמאות הישראלית; יום ירושלים בא להסביר שהעצמאות הישראלית איננה נטולת תוכן, אלא מלאה תוכן של קדושה ותורה, מלאה תוכן של היסוד האמוני והיסוד המוסרי המיוחד של כנסת ישראל שאיננו מותאם עם אחרים ואיננו צריך להיות מותאם עם אחרים. אולם אנחנו עם של מאמינים, שאם אנחנו נדע להכיר את עצמנו – אזי העולם כולו יכיר גם כן, במוקדם או במאוחר, באמת הזאת.

בזמן שקיבלנו את התורה, קיבלנו אותה על מנת ש"אתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו). העם הזה קיבל את התוכנית האלוהית שהוא יהיה ממלכה של כהונה, מלכות של קדושה, מלכות של נשיאות. מלכות כזאת עד היום העולם טרם הכיר, אבל בהכרח יכיר, מכיון שזה נובע ממלכו של עולם, מכיון ש"קודשא בריך הוא ואורייתא וישראל חד הוא" (עיין זוהר ח"ג, ע"ג). אם יש לנו עימותים עם אומות העולם הרי זה משום המסכים המסתירים את האמת לאמיתה, ואם אנחנו נדע להכיר ולהגשים בכל מהלכי חיינו את הכוונה האלוהית שלנו, גם הגויים בהכרח יכירו את העניין הזה.

כשאנחנו מגיעים ליום ירושלים, יום עצמאות ישראל מקבל את בירוורו ע"י העניין של יום ירושלים שמסביר

השכלית האובייקטיבית? והתשובה היא שאף על פי כן אנחנו רואים הבדלים יסודיים בהכרת האמת. נבאר זאת לגבי המשפט, דהיינו, המשפט הישראלי והמשפט הגויי והנה דוגמא: יש לפנינו יסוד אחד קיים וכאילו מובן מאלינו, ב"דין תורה", והוא העניין של "חזקה". המשנה (בבא בתרא מ"א) נותנת כלל יסודי: "כל חזקה שאין עמה טענה – אינה חזקה. כיצד, אמר לו: מה אתה עושה בתוך שלי? והוא אמר לו: שלא אמר לי אדם מעולם – אינה חזקה". אם אדם יאמר: ישבתי בשדה מספר שנים רב, ישבתי בשדה כל ימי חיי, ולכן השדה שלי, מפני שלא אמר לי אדם מעולם, אנחנו נאמר לו: כל עוד לא קנית את השדה, אין לחזקה שלך כל יסוד. לכאורה חוק זה כל כך צודק, כל כך פשוט והנה מפליא הדבר, חוק זה ישנו רק לפי תורת ישראל. דוגמא נוספת: בכל משפטי אומות העולם יש מושג והוא "התיישנות". אפילו אלה שעשו את הפשעים הנוראיים ביותר בזמן השואה, יכולים עכשיו להסתובב בכמה ארצות תבל מבלי חשש שיישפטו, בטענה, כי עברו כבר כך וכך שנים ועל כן כבר אי אפשר לתבוע אותם לדין.

המושג הזה, של התיישנות, איננו קיים בדיני ישראל! אדם שעשה משהו הרי הדבר הזה חי וקיים וחייב הוא ליתן את הדין עליו. ישראל אינם יכולים להתיישב עם המושגים האלה, אולם הגויים אינם יכולים להתיישב עם המושגים שלנו, ומשום כך, קיים הוויכוח על ארץ ישראל! הגויים טוענים: אנחנו ישבנו פה הרבה שנים. מה בעצם טיבה של הטענה? הרי זו חזקה שאין עמה טענה של קנייה! ומה אנחנו טוענים, אנחנו ישבנו כאן לפני אלפיים שנה ורק בחזקת יד גורשנו מכאן, על כן זכותנו קיימת. ועל זה הם אומרים: מה ערך יש למה שהיה לפני אלפיים שנה?

והנה יסוד זה, שכל כך פשוט ומובן לישראל, פשוט אצל הגויים בכיוון ההפוך! משמע, שיש משהו מיוחד בתוך

התייצבו וראו: "זה היום עשה ה"

הדרך הנכונה היא לא בכל אלה. אלא, התייצבו וראו: "זה היום עשה ה". חס לנו מלהיות אדישים, חס לנו מלוא להכיר את התמורה הגדולה שחלה בעם עם קום המדינה. מגוי קו ומבוסה, מעשוק משפט, משיסוי כל היום, ממנודה ומוחרם, מפוחד מקול עלה נדף – עם מיושר גב, עם עם צבא, צי ימי וצי אוירי, עם תותחים וטנקים, עם אוניות מלחמה ועם צוללות. עוד לא אותו עם מקולל אשר העמים האירופים ראו בו את הדמות המקוללת לנצח.

הן יבין כל מבין, כי רק "ה' ילחם לכם". אותה אימה ופחד אשר נפלה עליהם, אותה עזרה אשר הישגנו מהמדינות אשר קודם וגם אחר כך עמדו רחוקים מלהבין לצרת נפשנו – "ה' ילחם לכם..." – "זה היום עשה ה'".

והחושבים שע"י צווחות נשיג משהו, להם נאמר: "ואתם תחרישון". עכשיו נדרשת עשייה מתוך מתיחת כל שריר, מתוך מאמץ כל כוחות הגוף והנפש. עוד נקודה לתורה ועבודה, עוד בית חינוך ליהדות, עוד בית ספר ועוד ישיבה. כך ורק כך.

"בשובה ונחת תושעון" (ישעיהו ל, טו). נגלה במעשה ובהסברה מתאימה המלוה אליו כי זה היום עשה ה'.

הגדלת שמחה בשמחה

אותה שמחה משולבה שלנו – אינה עירבוב שמחה בשמחה, אלא הגדלת שמחה בשמחה, כי זוהי הדרך. היא התחילה אז, לפני כ"ה שנה כאן, היא נמשכה עד קום המדינה, והיא לא נפסקת גם עכשיו. כי "הנגילה ונשמחה בו" פירושו הוא בה', כי "הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך" (שיר השירים א, ד). חדרי חדרים נפתחים, בתי בראי ובתי גואי (עפ"י חגיגה ה, ע"ב).

את כל חשיבות עצמאותנו שאיננו כלי נבוב וחסר תוכן, אלא היא חירות המתמלאת מהתוכן הקרות על הלוחות. אם אנחנו נכיר את הדבר הזה, אז אנחנו בטוחים ש"וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כח, י).

נאמר במכון ארץ חמדה, תשנ"ב, עובד ע"י אחד האברכים, שם, עמ' קפג – קפו

ארבע כיתות על הים

ארבע כיתות נעשו ישראל על הים – אחת אומרת: "ניפול לים", ואחת אומרת: "נחזור למצרים", אחת אומרת: "נעשה מלחמה" ואחת אומרת: "נצווה כנגדם".

זו שאומרת "ניפול לים" נאמר להם: "התייצבו וראו את ישועת ה'", זו שאומרת "נחזור למצרים" נאמר להם: "כי אשר ראיתם את מצרים...", זו שאומרת "נעשה מלחמה" נאמר להם: "ה' ילחם לכם", וזו שאומרת "נצווה כנגדם" נאמר להם: "ואתם תחרישון" (עפ"י מכילתא בשלח ב).

אותן ארבע כיתות לא נעלמו, בכל מסיבות החיים מופיעות הן בצורה חדשה אולם באותו התוכן.

"ניפול לים", זו כת האדישים המיואשים, האומרת מה לנו מהמדינה. מעיקרא עבדי והשתא עבדי, קודם בצורה זו עכשיו בצורה אחרת.

"נחזור למצרים", זו הרואה את כל העניין של המדינה בשלילה. טוב לנו שם בגולה, שם יכולנו לעבוד את ה', שם לא היו בעיות. הציונות הזאת היא שהרגיזה עלינו את העולם, היא שהשניאה אותנו בעיני ערב. אך טוב היה לנו בעיר העתיקה, אך טוב לנו כיום בויליאמסבורג.

זו אומרת "נעשה מלחמה", יש לנו כוח ויש לנו אומץ – כוחנו ועוצם ידינו.

הכרה עצמית יהודית חזקה מאוד כדי לעמוד כנגדם. מצד שני, הרי לא חיינו בגיטו ולא הסתגרנו, שיתפנו פעולה ושיתפנו גורל בהרבה תחומים של חיינו: בהגנה, בעבודה עברית, בדאגה לבריאות, בהטבת הקרקע – יום היו פגישות, ויום נאלץ חבר הכפר להתמודד עם הלגלוג ועם החילוניות.

על זה יש להוסיף את הראשוניות שבהקמת כל מוסד ומוסד דתי או ציבורי בכפר. מאבק על הקמת בית כנסת, על הקמת מקווה, לדאוג לסדר בית ספר דתי, לטפח הווי שבת וחג, לשכנע את הציבור לוותר על ריקודים משותפים, שהיו נהוגים אז בקרב החלוצים – חיים מלאי חידוש ומאמץ.

שאלה: האם עבודת הקרקע לא דרשה מן הרב התמודדות כשלעצמה?

איזו שאלה! מהיום הראשון הוצפתי בשאלות חקלאיות. איך לסדר חליבה בשבת. מה עם הפרשת תרומות ומעשרות. איך פותרים בעיות כלאיים בהרכבות, בזריעה בהזרעה – כל אלה שאלות שרבני חו"ל ורבני הערים לא נדרשו להתמודד עימם, ובכפר הרא"ה הם הצריכו דיון וליבון, שקלא וטריא הלכתי יום יומי. הנהגתי שיעורים מיוחדים לנושאים החקלאיים, ורוב בני הכפר השתתפו בהם בהתעניינות גדולה.

אחר כך – הגיעו חגים וחגיגות, וגם הם דרשו עיצוב אחר, עיצוב של חיי אדמה. איך לדאוג להווי שבת שיישא אופי יהודי מסורתי, איך לחגוג את יום העצמאות. בכפר הרא"ה חידשנו מנהגי תפילה וסעודת חג, שמשכו אל הכפר מאות ואלפי חוגגים מכל הארץ. הבאים הושפעו מן ההווי שלנו והפיצוהו הלאה. אפשר לומר, שאופיו של יום העצמאות בכל חוגי היהדות הדתית הלאומית, מן הכפר הוא לקוח.

ירושלים עיר שחבורה לה יחדיו היא ירושלים של מעלה כנגד ירושלים של מטה (עפ"י תענית ה, ע"א).

מתוך דרשה ביום העצמאות, תשי"ט, במלאות כ"ה שנה לכפר הרא"ה שם, עמ' מה – מו

חוויות" כרב במושב דתי

... מספר הרב ישראלי: "רב בהתיישבות חקלאית לא היה דבר מובן מאליו בימיו הראשונים של הפועל המזרחי. כשנתבקשתי על ידי אנשי כפר הרא"ה לכהן כרבם ובאתי אליהם, מצאתי חבורה של אנשים, שאומנם איחד אותם הרעיון החלוצי הדתי, אבל הפריד ביניהם המוצא, המנהג ואורח התפילה. באו אל הכפר אנשים מכל קצוות אירופה, החלו לעבוד בעבודה פיזית קשה, שלא הורגלו בה ושדרשה את רוב כוחותיהם – ואתה לך וגבש מהם קהילה חדשה, מאוחדת, המקבלת את מרות התורה...

קבעתי לי כקו מנחה את דברי הרב קוק: "לחדש את הישן ולקדש את החדש", אבל בגוון שהתאים לזמן ולמקום. היינו, לשמור את הישן ולטהר את החדש. היה ברור שתפקידו של רב במקום כזה הוא להיות המלט המחבר בין חבר לחבר, ובין כל החברים לתורת ישראל. שלא כל אחד יטען, כך אני רוצה להתפלל, או כך קיבלתי מאבותיי. אחרי מאמץ לא קל, שיעורים, שיחות שכנוע, שנמשכו כל שעות היממה, הצלחתי סוף סוף לקבוע נוסח תפילה ולהשליט את מרות התורה.

הקושי היה כפול לא רק כלפי פנים, בגלל המנהגים השונים והמוצא המגוון, אלא גם כלפי חוץ. הקיפו אותנו באותם ימים מסביב קיבוצים וכפרים שמאלניים, שאנשיהם מלעיגים על כל הקדוש לנו. לא רק מלעיגים, אלא ממש לוחמים בנו מלחמה אידיאולוגית. היינו צריכים, בתוך הכפר, לגבש אם כן

בכפר הרא"ה הוכחנו שאין סתירה בין תורה לחיי עבודה וחקלאות, אלא להיפך – התורה ממריצה את האדם לחריצות כפיים. הוכחנו, שחיי תורה ועבודה יוצרים דגם חברתי טהור ויפה. ובחמישים השנים מאז הקמתו – הוכחנו גם שיש ליצירה זו המשכיות. יש דור שני, יש דור שלישי. יש מושבים וכפרים אחרים הניזונים מהדוגמא ולומדים ממנה, ובזאת גדולת הכפר וייחודו...".

מתוך ראיון ב"הצופה", י"ח ניסן תשמ"ג, במלאת חמשים שנה לכפר הרא"ה גאון בתורה ובמידות, עמ' 285 – 288

משפט עברי

משפטי ה' אמת צומדים לעד

הננו מתכבדים להגיש בזה לקהל הקוראים את הקובץ הראשון של "התורה והמדינה", הנועד מאתנו לשמש בע"ה במה קבועה לבירורים הלכותיים במשפטי המלוכה בישראל.

הלכות אלה, שעוד לא מזמן נחשבו בגדר הלכתא למשיחא, זכינו והנה הן נהפכו לבעיות אקטואליות ושאלות השעה. ודאי שמן הראוי היה להקדים את הבירורים בשאלות אלה עוד לפני קום המדינה. כי בשעה שהבעיה כבר עומדת הרי היא דוחקת ואינה סובלת דיחוי, ואז הדברים נחתכים ונקבעים מעצמם, וההלכה נקבעת לפי המעשה, ואין אחר מעשה כלום. ואילו היינו רואים את הנולד, כי אז היינו מייחדים חבר של תלמידי חכמים מובהקים עוד מלפני עשר שנים, שהיו מתמסרים להכנת תחוקה למדינת ישראל וספר משפטים מעובד הראוי לשימוש מידי בבתי המשפט.

אבל גם עכשיו אין עוד השעה מאוחרת ביותר, אם רק ניגש מיד במרץ ובמסירות לעבודה זו. כי על כן יש לנו להתנחם בעבודה, שבנידון זה של קביעת הלכות

גם על הסביבה הישירה השפענו. ואם כפר הרא"ה מוקף היום יישובים מסורתיים, כמו חיבת ציון או יישובי התימנים – בזכות הדוגמה האישית של הכפר הינם כאלה, ולא נסחפו...

נו, ועם הדור השני – קמו עסקנים דתיים, שגיבשו כפרים אחרים ברוח כפר הרא"ה. וגדלו הנכדים, שהלכו להתנחלויות, וקמו שלוחות ליישובת הכפר, שעיצבה גם היא טיפוס חדש של ישיבה ארץ ישראלית, עד שניתן לומר, שכל אורח החיים שעוצב במקום שימש דגם ואב טיפוס והשראה כללית לכל הציבור בארץ ישראל.

שתי דוגמאות לעבודה שלנו:

א. המגע ההדוק עם תנועת העבודה ורעיונות העבודה הסוציאליסטית הניעו אותי לחנך את קהילת הכפר לגלות את הגוון היהודי של העבודה. את תפיסת חיי העבודה על פי ההלכה, ולהוכיח שהשקפת עולמה של היהדות, החובקת זרועות עולם, מספקת בסיס תיאורטי, העולה הרבה ומקדים הרבה את כל התורות החברתיות המודרניות.

ב. הצורך להכניס לתלם, בעבודה יום יומית לא פשוטה, את הפרהסיה בכפר, למרות הדרישות הבווערות של משק החי והשדות, הצליח בע"ה, ושבת בכפר הייתה דבר נפלא. ילדינו קלטו את ההווי והאווירה במלואם וללא כל השפעה זרה. הם פשוט לא ידעו שום צורת חיים אחרת. עד כדי כך הצלחנו, שכאשר בכביש הראשי העובר לצד הכפר הייתה בתי רואה מכוניות רבות נוסעות הלך ושוב, היתה אומרת לי בדאגה: אוי לי, כל כך הרבה חולים יש ביישובים השכנים שלנו... הרי לרגע לא העלתה בדעתה שאנשים נוסעים בשבת, אלא אם זהו צורך פיקוח נפש להצלת חולה שמעבירים לבית החולים...

לשופט להצביע על ההלכה הפסוקה ברמב"ם פ"ב מה' רוצח: "וכל אלו הרצחנים וכיוצא בהם שאינם מחוייבים מיתת בי"ד, אם רצה מלך ישראל להורגם בדין המלכות ותקנת העולם הרשות בידו. וכן אם ראו בי"ד להורגם בהוראת שעה אם הייתה השעה צריכה לכך יש להם רשות כפי מה שיראו". ואף אם לא היה הרצון להשתמש בחומר הדין כהוראת שעה, גם אז אין משלחים את הרוצח לחופשי. וכך הם דברי הרמב"ם בהמשכם: "...הרי בי"ד חייבים מכל מקום להכותם מכה רבה הקרובה למיתה, **לאוסרם במצור ובמצוק שנים רבות** ולצערם בכל מיני צער, כדי להפחיד ולאיים על שאר הרשעים...". אבל הלכה זו נתעלמה מהעו"ד ומהשופטים כאחד, ועל כן נתקבל רושם מסולף, שוודאי יהא קושי רב לתקנו.

וכאן מלים אחדות כלפי החששנים. אלה תלמידי החכמים החוששים לבירור פומבי של ההלכות האקטואליות, המהססים להוציא את מסקנות ההלכה לידיעת הציבור שמא ינוצלו שלא כהוגן, שמא ישתמשו בהם בצורה בלתי נאותה. ואלה מזרזים על הזהירות. זהירות המביאה לידי פרישה, לשב ואל תעשה עדיף.

לאלה נזכיר את מימרתו השנונה של הרב מפולטבה ר' אלי' עקיבא רבינוביץ זצ"ל אשר פירש נאה את מאמר חז"ל: "כתוב, וכל הרוצה לטעות יבא ויטעה". וכך פירש: כתוב, **מאחר** שכל הרוצה לטעות, **שמעוניין** לטעות, **בין כך** יבא ויטעה. כי כלפי המעוניין לעקם את הישרה לא יועיל שום ניסוח ושוב התחכמות. תחת זה חשוב הבירור כלפי הנאמנים לדת משה וישראל להודיעם את הדרך הנכונה.

דומה שכאן אחת מהסיבות העיקריות של כשלון היהדות הדתית, שמרוב חששות מחליטים להתעלם מהבעיות בכללן. אולם מטבע הדברים, שאין הבעיה פוסקת מלהתקיים גם כשמתעלמים ממנה. ובעוד שאין גדולי הת"ח מטפלים בפתרון נמצאות ידיים

מדינה אין אנו המפגרים היחידים. למרות הדיבורים המוקדמים על מדינה לא היה אף חוג מוכן אליה למעשה. ותוכיח העובדה שגם עכשיו, למעלה משנה לאחר החלטת או"מ וכשנה מהקמת המדינה בפועל, עדיין הבסיס החוקי לפעולות הממשלה והשיפוט של בתי המשפט משמשים חוקי המנדט, בכלל זה אף החוקים לשעת חירום, שכל עיקרם לא נועדו אלא להצר את צעדינו ולצמצם את זכויותינו.

כי כל זה בא עלינו במפתיע. כחולמים היינו, ואף עתה עדיין אנו כחולמים. ועדיין יש לעמול בכדי לסגל לעצמנו את ההרגשה שכל מה שמתרחש לעינינו הרי הוא מציאות של ממש.

הקושי העיקרי הוא בזה שיהדות מסורתית זו עדיין נבוכה לדעת מה היא החוקה התורנית? האם יש בכוחה לתת פתרון לכל השאלות המתעוררות בחברה של היום? האם תוכל ממשלה אשר תחוקתה תהיה לפי יסודות התורה להתקיים ולפעול לפי תנאי היום? שאלות אלה עומדות על הפרק ודורשות בירור. וכל עוד לא נתבררו הרי הן מטילות פחד, ורבים נרתעים בגלל זה מלראות את התורה כבסיס לתחוקת המדינה.

לדוגמא. לא מזמן התקיים משפט באשמת רצח. העורך דין הממולח ניסה להגן על הנאשם בנימוק שהאשמה לא הוכחה למדי מכיוון שלפי דיני תורה רק "על פי שנים עדים יקום דבר". השופטים נחלצו מן המיצר רק על ידי זה, שאב ביה"ד הצהיר שאין דנים לפי משפט התורה. והנה כל שומע ודאי חשב בליבו – ובכן, האם נוכל להציע להנהיג את משפט התורה ועל פי זה לשלוח רוצחים לחופשי? האם ייתכן לפי תנאי דורנו, כשמקרי רצח נעשו לצערנו מקרים לא נדירים כלל, לדרוש דווקא בירור שע"י שני עדים?

אולם כל זה אינו בא אלא מחוסר ידיעה. אילו הייתה ידיעת הלכות אלה נפוצה בציבור, כי אז היה אפשר

נעקר דין מן התורה, ואם כי לפי הסברת הגמרא, לא היה בזה משום עקירה, אלא משום השתמשות ביוצא מן הכלל, שהיה בחוק עצמו לשם זה, הרי מכל מקום **בפועל** החוק הזה של השמטת כספים פסק מלהתקיים.

התקנה נבעה מהתחשבות במציאות מסוימת שנוצרה, היא באה לתקן משהו בהתחשבות עם המציאות הזאת. אולם אנו יכולים לראות כאן דבר אופייני. אין נעשית עקירה אלא עקיפה, כלומר השתמשות בפירצה שהיתה קיימת בחוק עצמו. זוהי שמירה פורמאלית על הצורה החיצונה של החוק עם הוצאת תוכנו ממנו.

עם שדבר זה נעשה על פי כללי ההלכה, יש מן הצורך לעמוד על ההיגיון שבדבר, מכיוון שאנו נתקלים לעיתים בהלך מחשבה הלועג לדרך זאת של עקיפין ורמאות עצמית. רגילים לשאול, אם כבר יש התחשבות עם המציאות, ואם בשביל זה יש צורך ומותר לשנות, משום מה אין איפוא אפשרות לעשות זאת באופן ישר, למה יש צורך בדרכי עקיפין?

נראה שהדבר נעשה בכדי להרחיק אותנו מלראות את הדברים כאילו יש בהם התפתחות. זה בא ללמדנו, שאין כאן דבר נורמלי, שאין זה אלא כהוראת שעה, שאין זה אלא מעשה לשעת חירום, ואשר על כן יש לחתור לקראת שינוי המצב. לא משום שהחיים התפתחו, ומה שהיה טוב בשעתו בהשמטת הכספים הפך למזיק בהתפתחות המסחר, אלא להיפך, בשל נסיגה אחורה, בשל זה שרבו אלה העשירים הסוגרים את ידם ועוברים על מה שכתוב בתורה, נעשתה התקנה, ומובן שאין לחשוב את ההתנהגות שלהם כהתפתחות. יותר נכון יהיה אם נקרא לזה נסיגה. כמובן, שאין מן הראוי להשלים עם זה, כמובן שיש לחתור להחזרת המצב לקדמותו. אולם מה ערובה לכך? האם אין בתקנת התקנה משום השלמה עם

עסקניות אחרות הדואגות לפותרם בדרכים נלוזות. אח"כ מתחילים להתריע, אולם הרי כבר אמרו חכמים – אין צועקים לשעבר, והמעוות נשאר ללא תיקון.

ברגע זה יש לעשות, ואף אם יש מקום לחששות, ואף אם המעשה אולי לא יהא משוכלל די הצורך. סכנת ההרס הרוחני המאיימת עכשיו עלינו צריכה להכריע את החששות ולדחותם.

בכגון דא אמרו חז"ל (גיטין נו, ע"א): "ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו...". גם שם היו לו חששות מבוססים: יאמרו בעל מום קרב, יאמרו מטיל מום בקודשים ייהרג. בתנאים אחרים אולי היה צודק בחששותיו. אולם בזמן שהייתה נשקפת הסכנה לחורבן בית המקדש ולחורבן האומה היה מן הצורך לא להתחשב בחששות אלה. וחששות יתירה בשעה מעין זו, היא שמביאה לידי החורבן.

תקוותנו אמיצה שגדולי תלמידי החכמים שבא"י אשר גדל-מאוויים הוא ודאי לראות את מדינת ישראל מושתתת על יסודות התורה, לא יעמדו מנגד, לא יסתפקו בדברי ביקורת, אלא יביאו את חוות דעת התורה בבירורים ממצים בכל שאלות השעה העומדות על הפרק כיום.

מתוך הקדמה ל'התורה והמדינה' א, תש"ט

בעיות החיים לאור ההלכה

תקנת הפרזבול ע"י הלל

אנו מוצאים לפי התורה עצמה אפשרות של תקנות והוראות המשנות את מצוות התורה במידה מסוימת, ועוקרות לפעמים הלכות קבועות. אחת הדוגמאות הבולטות, שבעלי רעיון ההתפתחות ההלכותית נתלים בו, היא תקנת הפרזבול ע"י הלל. הנה לפי תקנה זו

המצב הקיים? האם אין בזה משום סתימת הגולל על כל מחשבה להחזרת המצב לתיקונו?

השמיטה הוא יותר קל מאשר עניין היתר העיסקא, שהפך להיתר שאף אחד אינו מהרהר אחריו.

ביקורת על שימוש בהיתרים בבניית המדינה או שומעים לעיתים גם מתוך המחנה שלנו. מי מתוך חוסר ידיעה מספקת בדרכי קביעת ההלכה, ומי מתוך רצון טוב של חתירה להגשמה של מדינת התורה. מה אנו רוצים? תובע אחד מחברינו בחוברת שהוציא בכותרת "מדינת התורה או מדינה של היתרים", האם אנו יכולים לדבר על דרך חיים של התורה בו בזמן שאנחנו נלמד רק להערים עליה?

אכן גם טענה זו, למרות הכוונה הטובה של הטוענים אותה, אינה לפי השקפת התורה. אם היינו מקבלים אותה היינו צריכים ללכת באחת משתי הדרכים, ששתיהן כאחת אינן טובות: או שהיינו צריכים לקבוע דרכי התנהגות שלא לפי יסוד ההלכה, וממילא משמיטים מתחת רגלינו את הקרקע המוצקה של דרך התורה המקובל, או שהיינו צריכים לוותר על מדינה ישראלית בכלל.

אנחנו צריכים להרגיל ולסגל לעצמנו את דרך המחשבה התורנית של חז"ל ושל העם במשך כל התקופות, אשר הכרתו הדתית לא נפגעה ע"י זה שהשתמש בהיתרים, משום שהוא ידע שגם דרך היתר, כל עוד שזה לפי התורה, גם הוא תורה. אולם יחד עם זה, אסור להסיח את הדעת מחיפוש דרך של קיום המצוה כתיקונה.

בכדי להשריש בעם את ההכרה המתמידה, שכל מה שעושים אין זה אלא באופן ארעי, שאין לראות את זה כדבר של קבע, ושיש לחזור לחזור למצב הקודם עם האפשרות הראשונה, לשם כך באה התקנה שלא בדרך עקירה אלא בדרך של עקיפה, לא בדרך של פריצת גדר אלא בהשתמשות בדרך אחורית, בכדי שתמיד לנגד העיניים יהיה הרעיון, שהמצב הוא בלתי נורמלי, שהגדר לא נפרצה ושיש לחזור לדרך הראשית, ובהקדם.

היתר עיסקא

מנוסח זה של תקנות יש לראות התקנה המאוחרת של המהר"ם לענין היתר עיסקא. כאן היה ההכרח למצוא איזה עצה להתיר את הריבית מחמת תנאי הדוחק בהם חיו יהודים בגולה ומחמת צמצום ענפי פרנסתם עד שלא הייתה לפניהם דרך אחרת. אולם גם כאן לא עקרו את הדין אלא השתמשו בדרך העיסקא, שביסודה היא מותרת לפי ההלכה. וגם בנידון זה מן הראוי להדגיש בכל הזדמנות, שאין זו הדרך הראויה, ואנו מצווים לתכנן את אורח חיינו בא"י באופן כזה שלא נצטרך להיזקק להיתר זה.

שאלות שאין להם עדיין פתרון

לעומת השאלות מסוג האמור יש סוג שאלות שאין להם עדיין פיתרון מספיק, משום שהחיים בגולה לא העמידו את השאלות, וממילא גם לא ניתנה להם תשובה מספיקה.

שאלה מסוג זה היא לדוגמא שאלת החליבה בשבת, או שאלת הכלאיים בחקלאות, או שאלות בצבא, משטרה

שימוש בהיתרים בבניית המדינה

אף ההתיישבות בא"י הייתה מוכרחה בראשית צעדיה להשתמש בדרכי היתר מעין אלה לשם אפשרות פיתוחה והעמדתה על רגליה. אומנם אנו מוצאים מאנשי תורה המבקרים את החיפוש אחרי היתרים. אבל זהו רק משום שהדבר נראה חדש, ובדרך הטבע מעורר חששות. אולם בעצם, הרי עניין המכירה לשנת

למשל, לניהול מלחמה יש דרכי היתר מיוחדים לעניין שבת, וכן לשלום הציבור יש יסוד גדול בהלכה להיתר. אולם דברים אלה לא השתמשו בהם כל זמן הגלות. על כן, כל הכנסת היתרים מסוג זה דורשת עיון מתון, ואוטוריטה תורנית גדולה שלא ירהרו אחריה, ושההוראה תתקבל לא בפריצת גדר, אלא כאמיתה של תורה.

יש לזה צורך גם בגדלות נפשית של גדולי התורה, שלא יהססו להגיד את אשר הם חושבים, שלא יתחשבו עם "מה יאמר פלוני או אלמוני", ושיהיו מוכנים לקבל גם ביקורת קשה.

מסופר על ר' ישראל מסלנט זצ"ל, שבשעת מגיפה עלה על הבימה ביום הכיפורים ואכל בפני כל עם ועדה. ומספרים גם שמעשהו זה עורר קיטרוג בין כמה ממורי ההוראה שבזמנו. אולם הוא לא נרתע מלמלא את חובתו. כזאת צריכה גם היום להיות הדרך. גדלות תורנית במובן הלכותי נדרשת היום, ויחד עם זה גם גדלות נפשית של הכרת גודל התקופה וגודל האחריות כלפי התקופה, היהדות, והמדינה הישראלית.

הרבנות והמדינה, תשי"ב, עמ' 50 – 54

התנגשות עם השיפוט החילוני

יש לפנינו ההרגשה שיש כאן התנשאות של שפחה הרוצה לרשת את גבירתה. מימים ימימה ידענו בישראל שאין פונים לערכאות. ידענו שהמשפטים של הגויים אינם שייכים לכלל ישראל. יהודי שהיה לו איזה שהוא בירור עם השני, לא היה עולה על הדעת לפנות לאיזו ערכאה חילונית. ידעו, שהבירור צריך להתקיים אצל הרב, ולא זו בלבד שיהודים היו נזקקים לדיני-תורה, אנחנו יודעים שגם גויים היו נזקקים להם. אבא שלי היה רב בעיירה והיו באים אליו גויים לתבוע את

וכיוצא בהן. ברור שאילו לא היינו הולכים לגולה, אילו היינו ממשיכים לחיות בארץ, כי אז הייתה השאלה עומדת מזמן וודאי שהייתה מוצאה גם את פתרונה. בשאלות אלה יש להסתייע בהישגי הטכניקה והמדע שיכולים לתת את התשובה המתאימה. בנוסח זה בעיית החליבה בשבת, ושאלת הכלאיים אכן מקבלות את פתרונן.

דיני נישואים

יש גם סוג אחר של תקנות שמוסיפות על התורה. לדוגמא, תקנת הכתובה. ייתכן מאד, שהצורך לתקנה זו נובע משום שירד המתח המוסרי ואילולי הסייג הכספי שוב לא היה זה מונע מלהיותה קלה בעיניו להוציאה. והנה בשטח של הוספת תקנות מסוג רבינו גרשום לעניין שתי נשים או נישואי קטנה, כאן ישנה יד חפשייה. אולם גם כאן לא מצד ההתפתחות המוסרית, אלא מצד ההתפתחות הטכנית נשתנו הדברים. ההשקפה הראשונה הרואה את האשה כצלע מהגבר אינה יכולה לראות כטבעית שתי נשים, ואכן אדם הראשון, נוח, האבות לא מופיעים אלא כבעלי אשה אחת עם הטלת הדגש על הבחירה המוצלחת. פירוש הדבר, גם התורה מעיקרה לא הביטה על זה בעיין יפה, אך לא אסרה את זה. אולי בשל תנאי החיים בהם היה קשה למשק ביתי להסתדר אם לא ע"י שפחה נוספת, ואז הרי יותר בריא שהשפחה תהפוך לאשה חוקית עם כל החובות הנובעות כלפיה מזה. הוא הדין נישואי קטנה שהגמרא מדגישה שאין זה רצוי. גם נישואין כאשר גיל בני הזוג שונה אין מקבלים חז"ל בעיין יפה.

סיכום

אולם יש לעמוד על כך, כי דרך חיפוש הפיתרון יהיה ע"י בירור מעמיק של יסודות ההלכות, שהרבה מהם הלכו ונשתכחו מאיתנו מתוך חוסר שימוש בהן. כך

צריך לציין, שגם עיקר קבלת החוק בזמנו היה לא כל כך משום הבנה בערכו החינוכי לשמירת אחדות העם, כי אם בשל התורשה מהמשטר המנדטורי, ואף הוא – בתור המשך של החוק ששרר בארץ בזמן השלטון התורכי, לפיהם היו ענייני המשפחה של העדות הדתיות השונות בארץ נתונים לשיפוטם ומרותם של מוסדות הדת של אותן עדות. אף כאן פעל ה"סטאטוס קוו", שעניינו המשך הנוהל הקודם, כדרך הנוחה ביותר למניעת התנגשויות.

בזמן האחרון נזרקה לחלל עולמנו הצעה על ידי מלומד חשוב שהופיע ב'דעות' גליון כז-כח. כדי למצוא מוצא לאיסורי נישואין שאין הרבנות נזקקת להם, בעיקר נישואי כהן וגרושה, הוא מציע דרך שנראית לו מתאימה מבחינת ההלכה, ושלמרות האיסור שבנישואין אלה יוכל בכל זאת רב בישראל להשתתף בעריכתם ובסידורם.

נשמע עכשיו את עיקר הצעתו. ישנה מחלוקת בין הראשונים אם פילגש מותרת או אסורה. דעת הרמב"ם לאיסור, והראב"ד להתיר. ההצעה היא, שבמקרה של כהן לגרושה יתקיים טכס "הנישואין" בתור פילגשות. [לא יכריזו בפירוט שזוהי פילגש, על זה כנראה יהיה ניתן רק להבין ברמז למשתתפים...]. לזה הוא מצרף עוד הלכה, שהיא אף היא שנוייה במחלוקת – אם איסור גרושה לכהן הוא דווקא ע"י נישואין. וכאן דווקא המצב הפוך – דעת הרמב"ם שאין האיסור אלא ע"י נישואין, ואילו דעת הראב"ד ועוד ראשונים שאין זה תלוי בנישואין. ההיתר של המחבר בנוי איפוא על צירוף שתי דעות לקולא – דעת הראב"ד שתקבל לקולא בהיתר הפילגש בניגוד לדעת הרמב"ם. לעומת זאת, בעניין איסור גרושה לכהן נקבל דעת הרמב"ם בניגוד לראב"ד.

אולם כאן נשאלת השאלה, האם אכן חופשיים אנו לקבל באופן שרירותי ולצרף את כל דעות המקילים.

היהודי לדין. ידע הגוי שכאן ימצא את הצדק, ולא בבית המשפט.

כיום הזה נעשה הדבר היתר והפקר גם בתוך הציבור הדתי, על כל מקרה ומקרה יודעים שקיים בית משפט, רק לנקודה המצומצמת ביותר של דינים שבינו ובינה, בקשר לגירושין ומזונות וכיו"ב, אז נזקקים לבית הדין. יש לנו חושן משפט שהוא מקיף את כל ענייני בין אדם לחברו וחושן המשפט הזה הושקע בו כוח ומוח של גאוני ישראל במשך כל הדורות, וכל מיני צורות ותסבוכות מוצאות שם את הבירור המוחלט לא על סמך סברות-כרס, אלא על סמך הכרעות הלכתיות מעמיקות. כי גדולי ישראל לא פסקו לפי אומדן הלב וסברות בעלמא. משום-מה הזניחו את השטח הזה, של חושן המשפט, והצטמצם העניין בהלכות נישואין וגירושין.

מתוך המאמר "חוק הנישואים והגירושים במבחן המציאות", גוילין כא, תשכ"ה

הפילגש לאור ההלכה

המאבק מסביב לשאלות דת במדינה מתרכז בעיקר מסביב לחוק הנישואין והגירושין. הסיבה לכך היא, בהיות חוק זה היחידי בו ניתן תוקף לדיני תורה ע"י חוק המדינה.

חוק זה שהוא כולו מבוסס על דיני התורה, ואף הגשמתו נתונה בידי דיינים היושבים על מידין, ודנים עפ"י השולחן ערוך והפוסקים ראשונים ואחרונים. כל יהודי בארץ באשר הוא, ותהינה השקפותיו אשר תהיינה, מוכרח להיזקק לדיני התורה הן ביחס לנישואיו והן ביחס לגירושיו, שאם לא כן אין למעשיו בשטח זה תוקף. משום כך נוצר מסביב לנושאים אלה שטח חיכוך והפגישות של שכבות שונות של הציבור היהודי במדינה, שאין דומה להם בשאלות אחרות.

התורה אינה גורסת מלחמת מעמדות

בראש וראשונה עלינו לקבוע שגישת התורה אינה גורסת מלחמת מעמדות, היא רואה את כל אחד מישראל כשווה בין שווים. התורה לא ראתה אף פעם את הפועל כנחות דרגא, וממילא לא ראתה לפניו גם את הצורך במאבק למען זכויותיו להעלותו בדרגה. כל איש מישראל יש לו אותן הזכויות, על כולם נאמר: "עבדי הם", שחז"ל ביארו: "עבדי הם – ולא עבדים לעבדים" (בבא מציעא, י, ע"א), ותוכנו – שאל לו לאדם להיות תלוי בדעת אחרים השולטים עליו. על יסוד הנחה זו בנוייה הלכה חשובה בהלכות פועלים, הלכה שהיא בחינת יוצא דופן מכל צורות אחרות של התחייבות בין אדם לחבירו בכל השטחים האחרים. בדרך כלל חוזה מחייב באופן הדדי את שני הצדדים במידה שווה. מכר האחד חפץ לחבירו או שהשכיר לו, כשם שזה מחייב את המשכיר ואת המוכר, כן זה מחייב את הקונה ואת השוכר, וכן להיפך; יוצא מכלל זה הוא עניינו של הפועל. בפועל קיימת הלכה, שיכול הוא לחזור בו אפילו בחצי היום (שם, ועיינין שם תוספות ד"ה "יכול"). למרות שהתחייב בפירוש על עבודת יום תמים, או חודש, שנה וכיוצא בזה, הרשות בידו להפר את החוזה מבלי לסבול שום הפסד. הלכה זו מנומקת כאמור בכלל שמסרה לנו התורה – "עבדי הם, ולא עבדים לעבדים". ופירושו, שאי-אפשרות חזרה הופכת אותו לאותה שעה לבחינת עבד, ואת זה אי-אפשר להרשות. משום כך אין תוקף להתחייבות זו מטעם הפועל והוא יכול לחזור בו ולבטלה כל אימת שירצה.

עצם העובדה שהפועל יכול לחזור בכל שעה ואפילו בחצי היום מפקיעה ממנו את המושג של עבדות מאחר שאין הוא עובד אלא לרצונו, וברשותו להשתחרר מזה בכל זמן. לפי תפיסה זו, הרשות של החזרה קיימת לפועל גם אם חוזר בו מחמת רצונו בתוספת שכר

הן יש כללים בהלכה, ובמקרה של מחלוקת באיסורי תורה יש ללכת דווקא אחר המחמיר. יש אומנם עדות בישראל שקיבלו עליהם את הוראות הרמב"ם. אולם גם הללו מחייבים ללכת אחריו בין לקולא בין לחומרא. לברור לעצמו את דעות כל המקילים מפני שזה יותר נוח בזה אמרו חז"ל (ר"ה יד, ע"ב): "כקולי זה וכקולי זה – רשע".

יתר על כן, אם נתעמק בשורשי שתי הלכות אלה, שאין כאן המקום לזה (המעייין יואיל לראות בכסף משנה פט"ו מאיסורי ביאה ה"ב מה שמביא מבנו של הרמב"ם, וכסף משנה. נערה בתולה פ"ב, הי"ז) נמצא שלמעשה הן קשורות זה בזה, ומפני שהרמב"ם סובר שאין איסור גרושה לכהן אלא ע"י נישואין מוכרח הוא לומר, שמכל מקום איסור אחר עליו מדין פילגשות. ככה שאי אפשר כלל לנקוט כשתי הקולות יחד, כי הן סותרות זו את זו. וגם כהן הלוקח גרושה שלא ע"י נישואין עובר באיסור תורה, הן לדעת הרמב"ם מצד פילגשות ("לא יהיה קדש") והן לדעת הראב"ד מצד איסור גרושה לכהן. אין בדברים איפוא משום פיתרון כלשהו.

גוילין כ"א, תשכ"ה

על היחסים בין העובד והמעביד בהלכה

השביתה היא בזמננו אחד האמצעים החזקים ביותר במלחמה למען תנאי העבודה ותנאי החיים של העובד, ברם היא הפכה לנשק מסוכן ביותר בתקופה האחרונה במדינה, ומאיימת לעיתים בהתמוטטות כללית של כל המערכה הכלכלית. יותר ויותר אנו שומעים קולות בעד איסור השביתות ובעד בוררות חובה. מה דעת התורה בנידון?

שהוא עסוק בה. אמנם שביתה הגורמת הפסדים יש לה אפקט הרבה יותר חזק ומהווה גורם לוחץ ביותר כלפי נותן העבודה לקבל התנאים שמכתיבים לו, אולם ניצול מומנט זה, דהיינו לחץ באמצעות גרימת נזקים, הוא בניגוד לדעת התורה.

זכות ההתארגנות

אשר לשביתה כשלעצמה, דהיינו הפסקת העבודה תוך כדי מניעת אחרים להמשיך בה, גם זו אין אנו מוצאים לה מקור בהלכה, ואכן מידת הצדק שואלת: באיזו זכות יוכל הפועל למנוע מהמעביד לקבל אחר לעבודה, ובאיזו זכות יוכל למנוע מפועל אחר להיכנס לעבודה? אף זאת נשאל, וכי מה הצדקה ישנה להפעיל אמצעי-לחץ על המעביד בכדי שיקבל את תנאיו הוא? מסתבר, שזכות זו באמת אינה קיימת לפי התורה. ברם קיימת אפשרות אחרת והיא: התארגנות פנימית מצד הפועלים שמחייבת אותם באופן הדדי, התארגנות זו אנו מוצאים בהלכה, והיא קיימת גם אצל המעבידים.

יש לפנינו בגמרא שתי צורות הללו של התארגנות: אופן אחד – התארגנות בני העיר. הגמרא אומרת, בזה: בני העיר רשאים לקבוע מחירים, מחירי תוצרת, מחירי עבודה, ורשאים לשמור על התקנות הללו בצורה כזאת, שמי שאינו נשמע להם ייקנס באופן זה או אחר (בבא בתרא ח, ע"ב). זהו בלשוננו – 'אירגון המעבידים'. כנגד זה ישנה גם צורה של 'אירגון עובדים'. הגמרא מספרת על שני טבחים שעשו הסכם ביניהם, שכל אחד ואחד יעבוד ביום אחר. יחד עם זה הותנה שבמקרה שאחד מהם לא יישמע להסדר – ייקנס. ואכן קרה מקרה שהאחד הפר את התנאי, והוציאו לפועל את הקנס (שם ט, ע"א). הגמרא דנה בדבר וקובעת התנאים לפיהם יש תוקף לתנאי ההתחייבות, כפי שיובא להלן.

אלא שבמקרה זה אין ידו על העליונה) (עיין על כל זה באריכות ב"ערוך השלחן" חו"מ סימן שסג, יז). עד כאן אפשרויות החזרה של פועל מחוזה עבודה.

אכן שביתה זהו מין מצב אחר. למרות שיש כאן הפסקת העבודה, אין זה מכל מקום חזרה מכל וכל מרצון העבודה במקום זה. אין הפועל מפקיר את מקום עבודתו, אדרבה – הוא נלחם עליו ורוצה לשפר את תנאי העבודה בו. ולא זו בלבד, אלא שאם ירצה משהו אחר לתפוס את מקום עבודתו, הרי הוא יעכב בידו, ורגילים אנו לראות שיחד עם הכרזת שביתה באיזה שהוא מפעל מעמידים הפועלים משמרות לבל יהיו אחרים להיכנס לעבודה זו ולתפוס מקומם. הפועל עומד על זכותו: מצד אחד – שלא לעבוד, מאידך – גם לא לתת לאחר לגשת לעבודה במקומו. ואכן זהו נשק מאלץ ביותר, משכנע ביותר, ומשפיע על נותן העבודה להיכנע לפועלים, בפרט במקרה שהדבר גורם נזקים מרובים למעביד, כשהעבודה נפסקת באמצע התהליך והחומרים עלולים להתקלקל, או שההזמנות אינן יכולות להתבצע במועדן.

לחץ באמצעות גרימת נזקים, הוא בניגוד לדעת התורה

מהי דעת התורה בזה? – ראשית עלינו להדגיש שישנה הלכה, שלמרות שפועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום, הרי זה בתנאי שאיננו גורם נזקים לעבודה הנמצאת באמצע התהליך, זה נקרא דבר האבוד (חושן משפט סימן שלג, ה). יש איפוא צורך בכל מקרה של שביתה לבחון קודם כל נקודה זו – באיזו מידה הדבר גורם לא רק מניעת רווחים בעתיד, כי אם גם הפסדים במה שקיים. גרימת נזקים על-ידי שביתה אסורה בהחלט. גם אם אומנם יש מקום לשביתה מבחינת ההלכה כפי שנראה להלן, הרי זה על כל פנים בתנאי שלא יגרום באופן ישיר נזק לאותו מפעל ולאותה עבודה שוטפת

מפני שהוא רוצה לזכות בהטבות מסויימות, ולא לך את נותן העבודה לקבל את תנאיו ע"י השביתה ("נתיבה", א ניסן תרצ"ג, ציטוט דבריו מתשובה בע"פ).

שלוש צורות של שביתה

א. **שביתה פראית**, היינו שלא על דעת האירגון המקצועי. שביתה זו אינה חוקית, ואין רשות לפועלים אלה לעכב בידי אחרים שרוצים לעבוד גם בתנאים הקיימים. הוא הדין אם קיימים כמה אירגוני פועלים, אין זכות בידי חברי האירגון האחד לכופ את השביתה על חברי האירגון האחר.

ב. **שביתה שהאירגון המקצועי מכריז עליה**, כשאין במקום אדם חשוב, מחייבת את כל חברי האירגון. ורשות בידם לנקוט באמצעים נגד מפירי השביתה. אם כי איננו רואים את הצורה הזאת כרגילה וטבעית. ראוי שיהיה אדם חשוב שלהוראותיו נזקקים. [על ההחלטה להתקבל על-ידי רוב דעות והיא מחייבת את כולם (חושן משפט, רלא, בפתחי תשובה סק"ה, חת"ס חו"מ סימן קטז)].

ג. **שביתה כנ"ל במקום שקיים אדם חשוב או בי"ד** היא חוקית ומחייבת את כל חברי האירגון, כשהיא באה במטרה לאלץ את נותן העבודה להיזקק לבי"ד או לבוררות; וכן כשהיא באה במטרה לאלץ את נותן העבודה לקיים את התנאים שהוכרו כנכונים ע"י ביה"ד וכנ"ל.

יש הכרח בחקיקת חוק שיחייב הצדדים להיזקק לבוררות

ראוי להוסיף, שלפי מצב הדברים כיום, יש מקום להפעיל סמכות אחרת נוסף על המוסדות המטפלים ישירות בשאלה. הכוונה היא לכנסת, לשם הכנסת סדר ביחסי העבודה. בדוגמה הנזכרת בהלכה יש תוקף

צורה דומה נמצאת גם בתוספתא: רשאים אופים לסדר ביניהם "רגיעה", כלומר הסדר של הגעים ושעות עבודה, שכל אחד יעבוד בשעה הקבועה לו (תוספתא בבא מציעא פי"א, י"ב).

מה תוכן ההסדרים הללו? ברור שהם מיועדים לייצב את המחירים בשוק. אם הטבחים והנחתומים עובדים ומוציאים תוצרתם יחד, כי אז זה מביא לידי התחרות, ולעיתים זה יוצר גם עודף, מה שמשפיע על המחירים. ההסדר מטעם הפועלים מטרתו להשפיע על המחירים לטובת העובד. לעומת זאת, ההסדרים הנעשים על-ידי בני העיר, המחייבים את כולם שלא לשלם יותר, מגמתם להשפיע על המחירים בכיוון הפוך.

ההלכה מכירה איפוא בזכות ההתארגנות הפנימית של כל חוג, מכירה בזכות הקמת אגודה מקצועית של פועלים, אולם מאפשרת באותה מידה גם התארגנות של נותני העבודה. כלומר, קיימת אפשרות של התארגנות חופשית, שהמתארגנים מחייבים זה את זה במישמעת פנימית, ואסור למי מהם להפר אותה. זה יוצר אפשרות של מאבק חופשי בין מקבלי העבודה לנותניה, ומאפשרת בידי כל צד להגן על עמדתו בצורה מלוכדת. כאן היסוד ההלכתי של השביתה, הכוללת בתוכה גם נקיטת אמצעים נגד מפירי שביתה מאותו איגוד. אין כאן הכתבת תנאים לצד שכנגד. גם הם רשאים להתארגן ולעמוד על זכותם בצורה של מישמעת פנימית. אולם הרשות בידי הפועלים להתאגד ולהתאחד, ועל ידי כך להקים חזית מלוכדת שתיאבק על זכויותיה באמצעות המישמעת הפנימית של האיגוד. כאן הבסיס ההלכותי לאיגוד המקצועי ולאירגוני הפועלים.

פסק הרב קוק

ואכן ברוח זה פסק מרן הרב קוק צ"ל בשאלה זו: ישנה רשות לפועל לשבות בכדי להכריח את נותן העבודה להיזקק לדין. אין לו רשות לשבות בצורה שרירותית,

מהלך החיים במדינה, יש הכרח בחקיקת חוק שיחייב הצדדים להיזקק לבוררות, ושני הצדדים יוכרחו לקבל את התוצאות הסופיות, מבלי אפשרות של איום בנשק השביתה, שבחשבון סופי הנהו גורם הרס לשני הצדדים, ואינו ראוי לשמש יסוד לגיטימי במאבק גם למען העניינים הצודקים.

מתוך הרצאה מטעם המחלקה לאיגוד מקצועי של המפד"ל, "שנה בשנה" תשכ"ז, "אור המזרח", תשכ"ז.

הרבנות והמדינה, עמ' 326 – 331

לתקנות הנעשות ע"י טובי הקהל במה שנוגע להתקנת החיים הציבוריים, למרות שהדבר גורם הפסד לאחד וריווח לשני. שכן במקרה שרואים צורך השעה, ישנה רשות לתקן תקנות על יסוד הפקר בי"ד, גם במקרה שזה אינו בהסכמה וברצון אותו חלק מהציבור שזה פוגע בו (ח"מ סימן ב, ס"ב בהגהת הרמ"א). במקרה דנן, שהננו עדים מפעם לפעם, באיזו מידה השביתות, ובעיקר בעורקים החיוניים, משפיעות על

עם הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל
ראש ישיבת מרכז הרב